

Житомирський державний
університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет

НАУКОВІ ПРАЦІ ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Випуск 11

Житомир 2019

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічних факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці викладачів та студентів
соціально-психологічного факультету

Випуск 11

Житомир-2019

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №6 від 26.06.2019 р.)*

Рецензенти:

- Яланська С.П.** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної, вікової та практичної психології Полтавського національного університету педагогічного університету імені В.Г. Короленка
- Чабанюк Н.І.** – кандидат психологічних наук, заступник начальника Державної установи «Житомирський навчальний центр підготовки поліцейських», підполковник поліції.
- Бутузова Л.П.** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

- П49 Психологічні дослідження:** наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 11. / За ред. Дем'янчук Ю.Ю., Портницької Н.Ф., Тичини І.М. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. – 88 с.

У збірнику наукових праць викладачів та студентів соціально-психологічного факультету подані результати наукової діяльності викладацького колективу, найкращі роботи учасників психологічних гуртків та проблемних груп та результати дослідницької діяльності практикуючих психологів.

Особливістю збірника є те, що в ньому представлені роботи, в яких аналізуються теоретико-методологічні, вікові та гендерні проблеми соціальної взаємодії, підтримки психічного здоров'я та особистісного благополуччя.

Матеріали подані у авторській редакції. Відповідальність за науковий та літературний зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

ЗМІСТ

1. Варсс О. Особливості психічного розвитку дітей, які виховуються матерями-одиночками.....	5
2. Вишневська К. Дослідження схильності до макіавеллізму у міжособистісних стосунках.....	8
3. Гавриловська К. Змінені стани свідомості у системі релігійного досвіду.....	11
4. Головня А. Порівняльний аналіз відчуття психологічного благополуччя у пар з різним досвідом подружнього життя.....	14
5. Гусєва С. Корекційно–розвиткове заняття для дітей старшої групи.....	18
6. Гусєва С. Круглий стіл «Батьки: виховуємо впевнену у собі дитину».....	24
7. Дем'янчук Ю., Добровольська А., Мощицька В. Ціннісна підтримка формування якості "щедрість" у молодших школярів засобами усної народної творчості.....	28
8. Добровольська А. Сприймання образу хороших батьків підлітками із неповних сімей.....	31
9. Дудар К. Образ красивої людини у свідомості чоловіків та жінок різного віку.....	34
10. Кириченко В. Особистість в умовах інформаційного хаосу	37
11. Корж Н. Дослідження творчого потенцілу осіб юнацького віку.....	39
12. Кравченко І. Особливості толерантності до невизначеності студентів другого курсу.....	41
13. Кушніренко Ю. Аналіз популярних у студентському середовищі копінг-стратегій подолання стресу.....	44
14. Лакізіук О. Розвивальне заняття для дітей раннього віку...	47
15. Лісогурська А. Теоретичний аналіз проблеми страхів у дошкільному віці.....	52
16. Мінькова І. Теоретико-методологічний аналіз проблеми психологічних особливостей креативності дітей дошкільного віку.....	54
17. Никончук Н., Хохлова К. Типи образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків.....	56

18. Никончук Н., Хохлова К. Образ України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків зі східного регіону...	62
19. Петрович К. Особливості ціннісної сфери старшокласників.....	65
20. Регенель Д. До проблеми сприймання дітей із розладами спектру Аутизму: результати пілотажного дослідження.....	67
21. Сердюк Р. Особливості професійного самовизначення старшокласників із вадами зору та без особливих освітніх потреб.....	71
22. Стоцька С. Гендерні особливості уявлень юнаків про жіночі та чоловічі ролі.....	75
23. Ступак В. Психологічні особливості сприймання образу психолога студентами першого курсу спеціальності «Психологія».....	76
24. Тичина І., Мартинчик А. Асоціативне дослідження особливостей професійного вибору сучасних старшокласників	79
25. Ткачук К. Особливості ціннісних орієнтацій у системі батьки-діти.....	82
26. Яценко А. Теоретико-методологічний аналіз проблеми психологічних особливостей розвитку креативності у молодшому шкільному віці.....	85

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬСЯ МАТЕРЯМИ-ОДИНОЧКАМИ

Олена Варсс

студентка 3 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:

асистент кафедри соціальної та
практичної психології
Ю.Ю. Дем'янчук

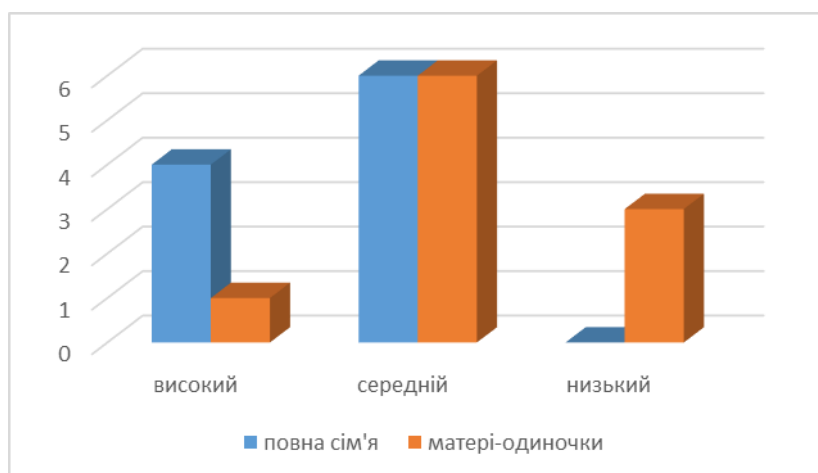
Сім'я є одним із перших та найважливіших інститутів соціалізації особистості. В залежності від того повна чи неповна сім'я цей фактор може визначати поведінку дитини у подальшому, закладати певні моральні норми, впливати на характер та ін. Від клімату у сім'ї (сприятливого чи несприятливого) та стилю виховання (авторитарний, демократичний, ліберальний) залежить психічний розвиток дитини і її особистісне становлення. Моченов Г. та Ночевник М. пишуть, що психологічний клімат – це емоційно-психологічний настрій, який формується у родині в процесі взаємодії її членів [2].

Наше дослідження орієнтоване на вивчення особливостей розвитку дітей, які виховуються матерями-одиначками (випускницями школи-інтернату), що у свою чергу можуть не мати сформованих власних сімейних цінностей, стратегій щодо виховання, можливої підтримки близьких людей і при цьому надзайнятість мами. Всі ці фактори можуть вплинути на швидкість формування пізнавальних процесів і загальний розвиток дитини. А оскільки, дошкільний вік є періодом, коли дитина формується через активні дії у середовищі [3], багато спостерігає, наслідує та вчиться [4], то включення в благополучно сімейну систему може бути умовою, що провокує всебічний розвиток дитини.

Тому, метою нашого дослідження стало вивчення особливостей психічного розвитку дітей дошкільного віку, які виховуються матерями-одиначками і дітей, які виховуються в повних сім'ях.

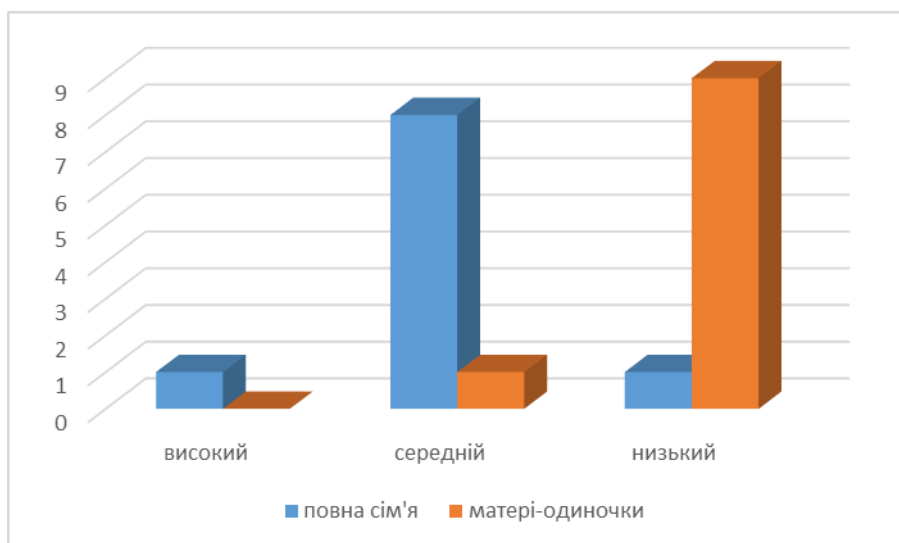
Робота проводилась у декілька етапів. На першому етапі проводилося дослідження пізнавальної сфери (уваги, мислення та зв'язного мовлення). Другим етапом було вивчення емоційно-вольової та мотиваційної сфер. У дослідженні приймали участь 20 дітей дошкільного віку (10 дітей, які виховуються матерями-одиначками з інтернатній закладів та 10 дітей з повних сімей).

Результати I етапу дослідження показали (див. Рис.1), що загальний рівень розвитку уваги у дітей з повних сімей є вищим (середній та високий рівень у 10 досліджуваних) на відмінну від дітей, які виховуються матерями-одиначками (середній та високий рівень у 7 досліджуваних).

Рис.1 Рівень розвитку уваги у дітей дошкільного віку

Досліджуючи рівень розвитку зв'язного мовлення та логічного мислення дошкільників (див. Рис.2) було виявлено, що у дітей, які виховуються матерями-одиначками спостерігається низький рівень сформованості мисленнєво-мовних навичок (у 90% досліджуваних), а у дітей з повних сімей виявлено середній рівень (у 80% досліджуваних).

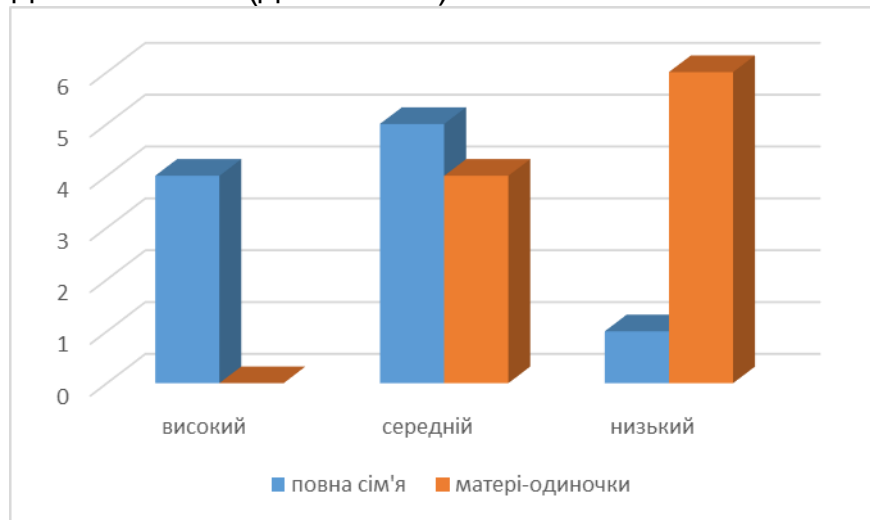

Рис.2 Рівень розвитку зв'язного мовлення та логічного мислення дітей дошкільного віку

Отже результати I етапу показали, що рівень розвитку уваги, мислення та мовлення у дітей з повних сімей є вищими, що може свідчити про повноцінне включення дитини у гармонійне середовище, яке активно провокує розвиток психічних процесів.

Результати II етапу дослідження показали, що розвиток емоційно-вольових процесів у дітей з різних сімейних структур має теж деякі відмінності. Вищі показники спостерігаються у дітей з повних сімей, а у

дітей, які виховуються матерями-одиначками переважаючими був середній та низький рівень сформованості вольових процесів і самостійності дошкільників (див. Рис.3).

Рис.3 Рівень розвитку емоційно-вольових процесів дітей дошкільного віку

Аналізуючи результати дослідження мотиваційної сфери дітей, які виховуються матерями-одиначками є нижчими (середній рівень – 40%, низький – 60%) за результати дітей із повних сімей, де переважають високий та середній рівень (див. Рис.4).

Рис.4 Рівень розвитку мотиваційної сфери дітей дошкільного віку

Отже, результати дослідження особливостей психічного розвитку дітей дошкільного віку, які виховуються матерями-одиначками і дітей, які виховуються в повних сім'ях показали чіткі відмінності. Показники розвитку пізнавальних процесів (уваги, мислення, мовлення), емоційно-

вольової сфери та мотиваційної у дітей з повних сімей є вищими на рівні високих і середніх. Такі тенденції можуть свідчити про те, що діти, які виховуються у повних сім'ях, де є можливість долучатися окрім розвивально-навчальних устав ще й різним членам родини, мають змогу набуття нового досвіду, навчіння, розвитку та підтримки психічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 162-272.
2. Моченов Г.А., Ночевник М.Н. К вопросу о социально психологическом климате научно исследовательского коллектива. – М.: ССА, 1970. – С. 8-14.
3. Мясищев, В.Н. Психология отношений : избранные психологические труды. – Москва : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО 'МОДЭК', 1998. – 368 с.
4. Портницька Н. Ф. Психологічні особливості наслідування у дитячому віці / Н. Ф. Портницька // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. - 2001. - Вип. 8. - С. 93-95.

**ДОСЛІДЖЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО МАКІАВЕЛЛІЗМУ У
МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ**

Катерина Вишневська
студентка 3 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент
К.П. Гавриловська

Іноді у сучасному світі відбувається нівелювання справжніх цінностей та моральних ідеалів і люди вдаються до певних методів маніпуляції іншими. Це явище носить назву «макіавеллізм». До цього варварського способу впливу особистість вдається з метою отримання влади, престижу, переваги. Подібні маніпуляції іншими, здебільшого, мають таку внутрішньоособистісну основу, як егоїзм та розрахунок.

Дуже часто до такого способу отримання задуманого вдаються у юнацькому віці, коли життя молодій людині характеризується особливою активністю у плані навчання, кар'єри та побудови гармонійних міжособистісних стосунків. Це робиться задля отримання визнання, підняття власного соціального статусу чи інших вигод. Студенти прагнуть самоствердитися, знайти своє місце у житті, а також мати певні переваги. Тому юнак чи юнка вважають такі маніпуляції цілком прийнятними, адже це, на їх думку – ефективні способи досягнення власної мети будь-якою ціною.

Макіавеллізм – термін, яким позначають прагнення людини здобути владу чи інші вигоди нечесним способом, шляхом маніпулятивного впливу на інших у процесі міжособистісної взаємодії. Цей термін позначає цинізм, холодний розум, розрахунок, застосування підкупу, улесливості, лицемірства заради отримання власних вигод.

Перші дослідження макіавеллізму в психологічній науці були здійснені вченими Р.Крісті та Ф. Гейзом у 1970 році. У різні роки дослідженнями проблеми макіавеллізму займалися Биков С.В. [1], Знаков В.В. [3], Кидд Е. [5], Гавриловська К.П. [2], Калуцька І.Н. [4] та ін.

Об'єктом нашого дослідження є макіавеллізм у міжособистісних стосунках.

Предметом дослідження є особливості схильності до макіавеллізму у міжособистісних стосунках юнаків.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі та емпіричному вивченні проблеми схильності до макіавеллізму у міжособистісних стосунках юнаків.

На основі теоретичного аналізу літератури було сформовано припущення про те, що юнаки більше схильні до проявів макіавеллізму у міжособистісних стосунках, аніж юнки.

Для перевірки гіпотези було обрано такі методи і методики дослідження: теоретичні: теоретичний аналіз джерел з проблеми дослідження; емпіричні: тестування: Мак-шкала IV для виміру рівня маккевіалізму особистості (адаптація – В.Знаков); методи математичної статистики: t-критерій Стюдента.

У дослідженні схильності юнаків до макіавеллізму у міжособистісних стосунках нами була застосована Мак-шкала IV виміру маккевіалізму особистості (адаптація – В. Знакова). За умовами методики, досліджувані повинні були виявити свою згоду чи незгоду із 20-ма пунктами опитувальника. У дослідженні взяли участь 30 осіб юнацького віку: 15 юнаків та 15 юнок.

Результати дослідження юнаків представлені на Рис.1.

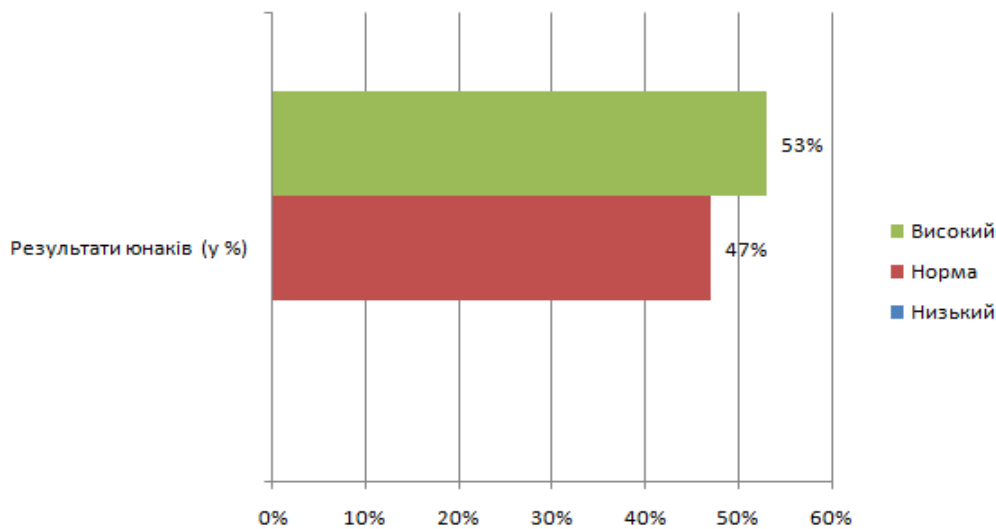

Рис.1. Результати дослідження за методикою вивчення схильності до макіавеллізму (юнаки)

Отже було виявлено, що для більшості юнаків (53%) є притаманний високий рівень макіавеллізму

Результати дослідження юнок представлені на Рис.2.

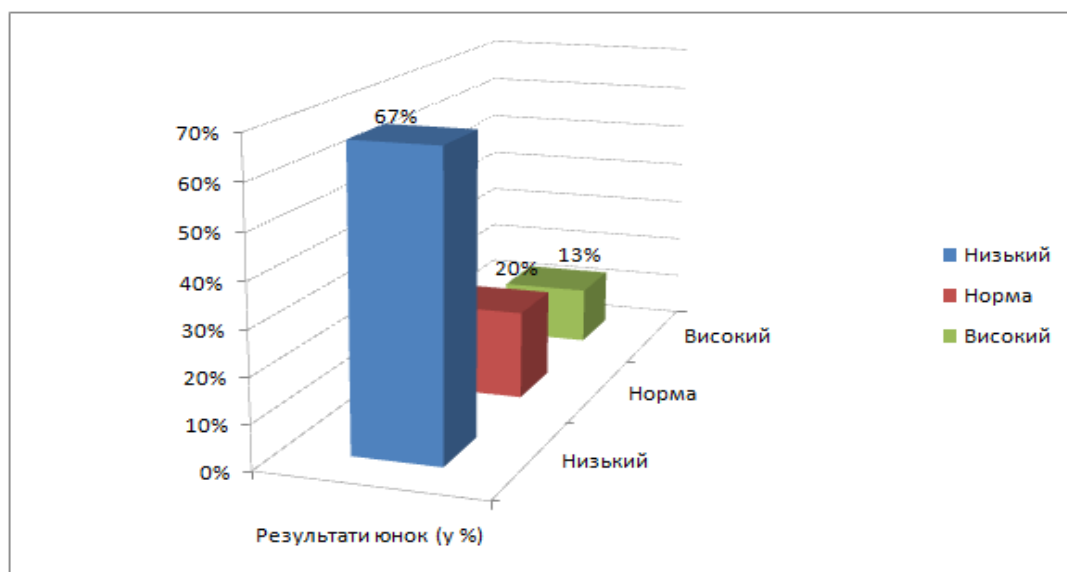

Рис.2. Результати дослідження за методикою вивчення схильності до макіавеллізму (юнки)

Результати дослідження юнок свідчать про те, що більшості із них (67%) є притаманним низький рівень макіавеллізму у міжособистісних стосунках. Це свідчить про те, що юнки з нашої вибіркової сукупності не прагнуть отримати вигоди нечесним шляхом маніпуляції іншими.

Порівняльний аналіз результатів за допомогою t-критерію Стьюдента показників показав, що відмінності у схильності до макіавеллізму юнаків та юнок не є статистично значущими.

Перспективи нашого дослідження ми вбачаємо у розширенні вибіркової сукупності та виявлення тих чинників, які також можуть впливати на рівень макіавеллізму особистості.

Список використаної літератури:

1. Быков С. В. Макиавеллизм как механизм манипуляции и психологической защиты у студентов гуманитарных и технических направлений образования / С.В. Быков // Вестн. Самар. гуманит. акад. – Самара, 2015. – Вып. 1 (17). – С. 71–82.
2. Гавриловська К.П. Гендерні відмінності у схильності до маніпулювання в міжособистісному спілкуванні / Ксенія Гавриловська // Психологічна освіта в Україні: традиції, сучасність та перспективи, 21-22 квітня 2017 року: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди святкування 50-річчя від початку фахової підготовки психологів у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Дня психолога / за ред.. І.В. Данилюка. – К.: Логос, 2017. – С. 48-51.
3. Знаков В. В. Психология понимания правды/ В. В. Знаков. – СПб.: Пи-тер, 1999. – 279 с
4. Калущкая И. Н. Макиавеллизм личности и «троянское» обучение в российской и мериканской культуре/ И. Калущкая. М, 2008. – 26 с.
5. Кидд Э. Макиавеллизм и его проявления / Пер. А. Ухтомского. - СПб., 2008. – 312 с.

ЗМІНЕНІ СТАНИ СВІДОМОСТІ У СИСТЕМІ РЕЛІГІЙНОГО ДОСВІДУ

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук,
доцент

Одним із найменш вивчених феноменів у психології релігії є змінені стани свідомості. Опис переживань змінених станів свідомості містять практично всі релігійні системи. Так, у східній релігійній традиції змінені стани свідомості характеризуються як «просвітлення», у містици – як «посвячення», у християнській традиції – як «навернення» тощо.

Тривалий час у науковому дискурсі змінені стани свідомості вважалися патологією (оскільки не відносились до так званих «природних» станів – неспання, сновидінь, глибокого сну). Складність вивчення змінених станів свідомості зумовлена тим, що більшість науковців не мають відповідного суб'єктивного досвіду переживання цих

станів, а релігійні діячі та містики таким своїм досвідом ділитися не поспішають. Поступово, з розвитком трансперсональної психології, формується думка про те, що для розуміння і правильної оцінки змінених станів свідомості, дослідник повинен пережити ці стани особисто. Власне, сучасний погляд науковців на цей феномен далекий від того, щоби розглядати змінені стани свідомості як патологію [1].

За визначенням А. М. Людвига, змінені стани свідомості – це будь-які психічні стани, зумовлені різними фізіологічними, психологічними або фармакологічними чинниками, які суб'єктивно розпізнаються самою людиною (або особами, що за нею спостерігають) як досить явне відхилення суб'єктивного досвіду або психічного функціонування від загального нормального стану.

Визначено такі основні ознаки змінених станів свідомості:

- зміни в мисленні (зникає здатність до рефлексії, концентрації уваги і пам'яті, зростає амбівалентність мислення);
- порушення відчуття часу (дезорієнтація в часі, суб'єктивні відчуття відсутності часу, його пришвидшення або сповільнення);
- втрата контролю (як наслідок, - почуття безсилля і безпомічності, та/або відкритість новому досвіду й довіра до вищих сил);
- зміни в емоціях (виникають емоції у їх крайньому вираженні – екстаз, жах; емоційні розлади);
- зміни образу тіла (деперсоналізація, відділення «душі» від тіла, розмивання межі між тілом і Всесвітом);
- спотворення сприймання (галюцинації і псевдогалюцинації, ілюзії, синестезії);
- зміни системи сенсів та значень (відчуття абсолютного розуміння істини, осяяння, інсайт);
- почуття невимовності (проблема у вербалізації переживань; переконаність у тому, що словами передати свої містичні переживання просто неможливо, зрозуміти їх може тільки той, хто пережив щось подібне);
- почуття відродження (відновлення або переродження при виході зі зміненого стану свідомості);
- гіпернавіюваність (зростає схильність до некритичного прийняття і автоматичного реагування на інструкції/накази референтних осіб) [2].

Поряд зі зниженням критичності мислення у особистості виникає компенсаторна потреба у пошуку постійної підтримки і керівництва. Якщо змінені стани свідомості практикуються як частина релігійних ритуалів, то таку безумовну підтримку і керівництво віряни можуть отримати від священника, проповідника чи лідера культу. Крім того,

розмивання меж власної ідентичності зумовлює прагнення особистості ідентифікуватися із авторитетною фігурою або референтною групою. Отже, в системі релігійного досвіду переживання змінених станів свідомості може бути використано лідерами релігійних культів свідомо для того, щоби досягнути абсолютної покори, відданості та підконтрольності вірян.

Змінені стани свідомості можуть виконувати дві групи функцій: адаптивні та дезадаптивні. До дезадаптивних функцій відносяться спроби розв'язання емоційного конфлікту через «втечу» з реальності, уникнення відповідальності та внутрішнього напруження.

Адаптивні функції проявляються в отриманні нового знання чи досвіду. Релігійна людина використовує молитви та медитацію, містичні й трансперсональні стани для отримання нових знань, які, як вважається, неможливо отримати у звичайному стані свідомості – яснобачення, «вища» мудрість, надзвичайні здібності. Інтенсивні переживання можуть збагатити емоційний досвід, бути джерелом творчого натхнення, раптового інсайту. Є численні докази того, що переживання змінених станів свідомості часто використовувалися заради зцілення (шаманські практики, гіпнотичний вплив у психотерапії, екзорцизм, лікування через молитву та медитацію). У соціальному житті переживання змінених станів свідомості також відіграє певну роль, оскільки може сприяти зростанню соціального статусу особистості (через приписування їй надздібностей, особливої благодаті). Участь у спільних релігійних ритуалах підтримує групову ідентичність та згуртованість.

Типологічно змінені стани свідомості можна описати так:

- штучно викликані психоактивними речовинами (галюциногенні гриби, маріхуана, алкоголь, хімічні засоби) або процедурами (сенсорна депривація, холотропне дихання);
- психотехнічно обумовлені (релігійні обряди, аутогенне тренування, гіпнотичний транс);
- ті, що виникають спонтанно у звичайні для людини умовах (при прослуховуванні музики, спортивній грі), або в незвичайних природніх обставинах (пологи), або в незвичайних і екстремальних умовах (пікові переживання в спорті, передсмертний досвід) [3].

Фізіологічні механізми досягнення змінених станів свідомості пов'язані з асиметрією півкуль головного мозку. Після зникнення вищевказаної асиметрії з'являється відчуття перебування у світі без часу й простору, де немає суперечностей та нерозв'язаних проблем.

Входженню в змінений стан свідомості сприяє наступне: зосередження уваги на внутрішніх відчуттях, зменшення надходження зовнішніх подразників до мозку, що допомагає «зануритися в глибини

внутрішнього світу»; ритмічне дихання, на якому зосереджено всю увагу; розслаблення м'язів, що зменшує приплив інформації від м'язів до мозку, допомагаючи людині поринути в стан спокою.

Віряни, що переживають змінені стани свідомості, отримують надзвичайно цінний містичний досвід, на якому, в майбутньому, формуються релігійна віра і релігійні почуття. Слід зазначити, що особистий містичний досвід є джерелом релігійних почуттів для самої людини, проте, якщо ця людина достатньо харизматична, може стати ядром формування нової релігії.

Список використаних джерел

1. Сафронов А.Г. Психопрактики в мистических традициях от архаики до современности. — Харьков: Ритм Плюс, 2008. — 288 с.
2. Изменённые состояния и культура: хрестоматия / авт.-сост. О. В. Гордеева. — СПб.: Питер, 2009. — 336 с.
3. Спивак Л. И. Изменённые состояния сознания у здоровых людей (постановка вопроса, перспективы исследований) // Физиология человека. — 1988. — Т. 14, вып. 1. — С. 138—147..

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІДЧУТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ПАР З РІЗНИМ ДОСВІДОМ
ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ**

Альона Головня
студентка 4 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
доктор психологічних наук,
доцент **В.В. Горбунова**

Актуальність дослідження проблем психологічного благополуччя в останні десятиліття зумовлюється активним пошуком суспільством способів покращення якості життя власних громадян. Водночас відзначається, що благополучна людина є продуктивним працівником, ефективним суб'єктом соціальних стосунків (в тому числі й сімейних). Психологічні дослідження спрямовані на механізмів та засобів формування життестійкості у різних життєвих умовах.

Теоретичну основу поняття “психологічного благополуччя” закладено в дослідженнях М.Аргайл, Н.Бредберна, П.Фесенко як показника особистісної зрілості, внутрішньої і зовнішньої гармонії, самоактуалізації. Значний внесок у дослідження поняття “психологічного благополуччя” внесла К. Ріфф. Основним у її теорії є

виокремлення таких компонентів, як самосприйняття, позитивні відносини з оточуючими, автономія та ін.

Проблема факторів успішності сімейних стосунків є предметом дослідження у контексті задоволеності шлюбом (С.І.Голод, В.А.Сисенко, Ю.Є.Альошина). Зокрема Е.Дінер, Т.А.Гурко відзначають, що одним із факторів благополуччя шлюбу є відчуття задоволення партнерами подружніми та сімейними стосунками, можливість бути і відчувати себе успішним [6].

Однак, недостатньо дослідженими залишаються проблеми динаміки психологічного благополуччя у подружньому житті. Враховуючи факт, що сімейні стосунки є одним із основних чинників психологічного благополуччя особистості ми припускаємо, що зміна досвіду та структури сімейних стосунків зумовлює зміни у структурі психологічного благополуччя кожного із членів подружжя.

З метою вивчення загального рівня психологічного благополуччя сімейних пар з різним досвідом подружнього життя було використано:

- «Опитувальник якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я»;
- методику «Незавершені речення» (модифікований варіант).

У дослідженні взяли участь 20 подружніх пар, в т.ч 10 пар із досвідом стосунків від 1 до 5 років та 10 пар із досвідом спільного життя більше 10 років.

Результати дослідження дозволяють описати окремі тенденції змістового наповнення переживання психологічного благополуччя пар на різних етапах подружнього життя.

Результати дослідження свідчать про достатній рівень психологічного благополуччя подружніх пар незалежно від досвіду спільного життя. Ресурсом для підтримки стосунків є відчуття благополуччя у психологічній та духовній сферах. Спільним для досліджуваних обох груп є відносність відчуття фізичної безпеки у навикишньому середовищі. Позитивний контекст стосунків базується на позитивному взаємному ставленні, переживання відчуття щастя та наявності спільних планів на майбутнє. Водночас при загальному схожому фоні взаємостосунків відчуття психологічного благополуччя має різну психологічну структуру в залежності від досвіду подружнього життя.

Для пар із незначним подружнім досвідом в цілому показники психологічного благополуччя більш виражені. Відчуття благополуччя переживається у фізичній сфері та соціальних стосунках, що може бути пояснене більш широким колом спілкування молоді, порівняно із дорослими людьми. У пар з достатнім досвідом подружнього життя відчуття психологічного благополуччя в цілому є нижчим.

Забезпечується воно відчуттям незалежності, духовним контекстом взаємостосунків. Водночас спостерігається значний дефіцит соціальних стосунків і взаємодії із навколишнім середовищем, які вочевидь покликані забезпечити задоволення соціальних потреб членів подружжя і яких у побутовому спілкуванні недостатньо (друзі, хоббі, громадська діяльність тощо).

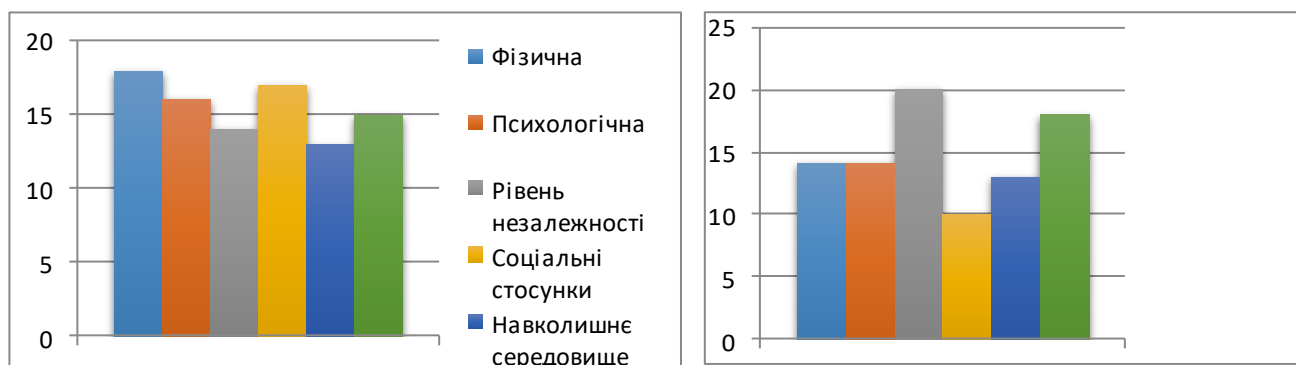

Рис.1. Аналіз якості життя за сферами у пар з різним досвідом подружніх стосунків (1 – молоді подружжя, 2- подружжя з досвідом)

Змістове наповнення відчуття психологічного благополуччя подружніх пар ми визначали на основі аналізу відповідей за методикою «Незакінчені речення».

Позитивний контекст стосунків досліджуваних обох груп базується на позитивному взаємному ставленні, переживанні відчуття щастя та наявності спільних планів на майбутнє (рис.2). Водночас при загальному схожому фоні взаємостосунків відчуття психологічного благополуччя має різну психологічну структуру в залежності від досвіду подружнього життя.

Ресурсами психологічного благополуччя та сумісності пар із незначним досвідом спільного життя є психологічної сумісності та благополуччя вважаються сексуальні стосунки. Обмежуючими факторами можуть бути є страхи, що стосуються майбутнього та ймовірне почуття провини до партнера.

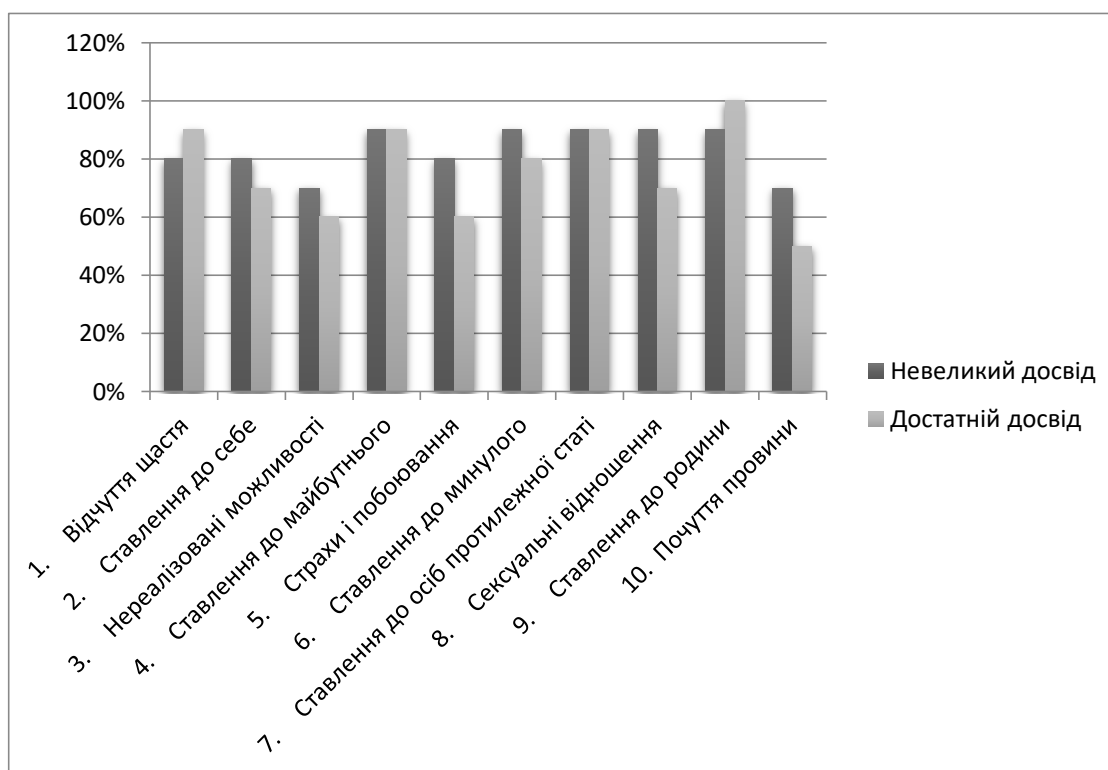

Рис.2. Порівняльний аналіз психологічного благополуччя відповідей позитивного спрямування за категоріями сімей з невеликим та достатнім досвідом подружнього життя

Внутрішніми ресурсами психологічного благополуччя пар зі значним досвідом спільного життя є ціннісне ставлення до сім'ї та суб'єктивне відчуття щастя. Водночас, менш вираженими страхи і побоювання; нереалізовані можливості та почуття провини. Е може бути пов'язане із тим фактом, що у процесі спільного життя кожен із членів подружжя отримує досвід спілкування «без масок», можливість «бути собою» та водночас значний досвід вирішення різних життєвих ситуацій. Значно нижчими є показники задоволеності у сфері сексуальних стосунків, що може бути пов'язане як із віковими змінами. Так і з процесами взаємної адаптації.

Дослідження не претендує на повноту та вичерпність висвітлення проблеми. Перспективами подальших досліджень є більш детальне вивчення та дослідження проблем психологічного благополуччя у пар з різним досвідом подружнього життя.

Список використаних джерел:

1. Брэдберн Н. Структура психологического благополучия. Ярославль: Инфра, 2005. 13 с.
2. Водопьянова Н. Е. Оценка уровня удовлетворённости качеством жизни / Н. Е. Водопьянова // Практикум по психологии здоровья / под ред. Г.С. Никифорова. – СПб. : Питер, 2005. – С. 148–155.
3. Куликов, J1. В. Детерминанты удовлетворенности жизнью / Л. В. Куликов //

- Общество и политика / ред. В. Ю. Большаков. СПб. : Изд-во С. - Петербургского ун-та, 2000. - С. 476-510.
4. Позднякова Е. Понятие феномена “психологическое благополучие” в современной психологии личности / Е.Позднякова // Психологический журнал. – 2007. - № 3. – С.87-102.
  5. Шевеленкова Т. Д., Фесенко П. П. Психологическое благополучие личности (обзор концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. 2005. № 3. С. 95 – 129
  6. Diener E. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem / Ed Diener // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol 68 (4) – P. 653–663.

КОРЕКЦІЙНО – РОЗВИТКОВЕ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОЇ ГРУПИ

Світлана Гусєва

Практичний психолог
м. Бердичів ДНЗ № 27 «Мальва»

Дане заняття розраховане на дітей старшого дошкільного віку. Мета якого полягає в тому, щоб розвинути логічне мислення дітей, примінити на практиці свої попередньо набуті знання та вміння орієнтуватись в оточуючому світі.

Тема: «Подорож з Капітошкою»

Основні завдання:

1. Створити доброзичливу атмосферу в групі, закріпити поняття про взаємопідтримку, формування згуртованості, яке сприятиме виявленню почуттів у дітей;
2. Розвивати інтелектуальну активність дітей, комунікабельність; вміння творити, уявляти, фантазувати;
3. Розширювати емоційні уявлення дітей, вміння визначати емоційний стан за допомогою кольору (радість, здивування, страх, спокій, смуток, захоплення).
4. Формувати вміння знімати емоційне напруження, самостійно регулювати свій настрій;
5. Виховувати доброзичливість, здатність до співпереживання, бажання допомагати один одному.
6. Виховувати інтерес та доброзичливе ставлення до своїх друзів.

Необхідні матеріали: іграшка Капітошка, шаблони картинок до гри «Кольори весни», картки до гри «На яку квітку стрибнув Капітошка»,

розрізні сюжетні картинки, кольорові кульки, ароматизовані квіти, сердечки, аудіозапис співу пташок.

Хід заняття:

Привітання «Часточка тепла»

Мета: активізувати увагу дітей.

Весняний ранок настав,
Гарний настрій нам подарував.
Промінчик сонечка пробіг,
Всім посміхнувся і побіг.
Та раптом хмарка надійшла,
І на долоньку крапля впала.
Ой, стрибнула, покотилась,
І в Капітошку перетворилась.

(діти стоять у колі і передають свої вітання по колу один одному поглядом та беручись за ручки)

Чудово, ми привітались один з одним: за допомогою долоньок, ми передали своє тепло, а поглядом ми передали свій настрій.

А ось і він, Капітошка! Тримайте міцніше ручки, що б Капітошці було затишніше.

Капітошка: Відкрию таємницю Вам,
Про країну кольорову, веселкову,
Де опинитись мріє кожен.
Закриєм швидко оченята,
І ми полинемо туди.

Вправа «Кольори весни»

(діти підходять до чорно-білої картини)

Психолог: Погляньте, чому стає сумно, коли ми дивимося на цю картину? (тому, що на ній відсутні кольори) Так, все таки весна, це різнобарвна пора року, в якій перегакуються яскраві кольори. Адже навесні все тільки з'являється, оживає, пробуджується від сну. Я вам пропоную поринути у цю картину, оживити її, додати їй тепла, радості, життя.

(допомогою готових шаблонів (сонечко з промінчиками, хмаринки, калюжки, проталинки, листочки, весняні квіти, пташки, діти оживляють картину)

Психолог: Чудово, наша картина ожила. Прислухайтесь навіть пташечки заспівали.

Вправа «Хвилинка - перлинка» (слухання співу пташок)

Психолог: Пташки заспівали сонечко пригріло і на галявині з'явилися різнокольорові квіти.

Вправа «На яку квіточку стрибнув Капітошка»

Мета: вчити дітей сконцентровуватись, орієнтуватись на аркуші паперу.

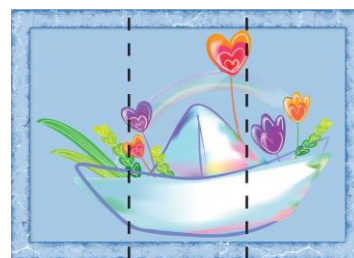
(завдання дітей віднайти та замалювати відповідну доріжку від Капітошки до квіточки)

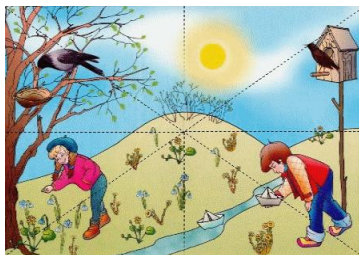
Психолог: Капітошка весело стрибав і усе порозкидав.

Вправа «Склади картинку»

Мета: розвиток процесів мислення.

(діти під музику ходять по килимочку, знаходять листочок, піднімають його, а там на них чекає завдання: скласти сюжетну картинку про весну).

Вправа на релаксацію «Подорож Капітошки»

Мета: створювати емоційний комфорт.

Давайте уявимо, що в нас в руках маленькі крапельки (діти тримають долоньки, ніби вони в них в руках). Наше завдання їх перенести і покласти на уявні квіточки. Ну що, вирушаємо. Ми несемо їх, обережно переступаючи через калюжки (діти піднімають високо ніжки), ой гілочки (діти нахиляються, ніби під гілочками), теплий вітерець подув (діти легенько, обережно біжать, ручки тримають так, щоб не впали крапельки з долоньок). А ось і вони, квіточки (діти присідають і імітують рухи, ніби вони з долоньки крапелькою поливають квіточки)

Гра з кольоровими кульками «Розповім друзям про себе» (Діти стають у коло)

Мета: розвиток вміння представляти себе, розповідаючи про себе.

Психолог: Діти, давайте розкажемо Капітошці про себе. Ми будемо чути запитання, а відповідати буде той хто отримає кольорову кульку. (у запису дітям задаються запитання, хто має бажання відповісти на це запитання, бере кольорову кульку і відповідає)

- Хто ти — хлопчик чи дівчинка?
- Як тебе звати?
- Тобі подобається твоє ім'я?
- Чи хотів би ти, щоб тебе називали іншим ім'ям? Яким саме?
- Скільки тобі років?
- Чим ти любиш гратися?
- Як тебе вдома називає мама або тато? А в садочку?
- Який улюблений колір?
- Як звати твоїх друзів?
- Яка твоя улюблена тваринка?
- Яка улюблена казка?
- Який улюблений герой казки чи мультфільму?

Психолог: Чудово, капітошка так багато про Вас дізнався, а тепер я пропоную наші кульки, які ми отримували за відповідь обміняти на

сердечка (діти кладуть у корзину кульку, а натомість отримують сердечко)

Психолог: Завдання виконали, сердечка отримали. Куди б ми могли примінити наші сердечка?

Гра «Добре-погано»

Мета: розвивати навички спілкування.

- Скажіть мені, будь ласка, а яку людину можна назвати доброю? (В кого добре серце)

- Що потрібно для того, щоб бути добрим? (потрібно бути привітним та веселим, не не бути байдужим до проблем інших людей, намагатись вчасно прийти на допомогу, говорити приємні слова, не ображати, допомагати слабшим, маленьким, тим, хто потрапив у біду, не заздрити та не бути жадібним).

Давайте розглянемо серію картинок, поспілкуємось і дізнаємось де добрі вчинки, а де погані.

(розгляд серії картинок, діти спілкуючись між собою, прикріплюють свої сердечка біля картинок з добрими вчинками).

Психолог: Добрі справи визначили, але погляньте, чомусь наш Капітошка засумував, давайте піднімемо йому настрій.

Денс-терапія (виконання танцювальних рухів під музичний супровід відео-фізкультхвилинки «Капітошка я малий»)

Психолог: Ох і закружляв нас веселий танок, пропоную присісти на подушечки і відпочити.

Ароматерапія: (діти сідають на подушечки, беруть в руки ароматизовані квіти)

(Звучить спокійна музика, діти вдихають запах м'яти)

Психолог: Прислухайтесь, розпочався весняний дощик, це маленькі крапельки, друзі нашого Капітошки. Але погляньте, вони геть різні, у кожного з них свій настрій.

Вправа «Пелюстка настрою»

(перед дітьми на мольберті з'являється кольорова веселка)

Психолог: Вам пропонується посадити кожен крапельку, зі своїм настроєм, на відповідний колір веселки, який ви вважаєте)

Наприклад: веселу крапельку на червону смужку, замріяну крапельку на блакитну смужку, здивовану крапельку на оранжеву смужку, зтривожену крапельку на фіолетову смужку....

Психолог: Подивіться якими різними крапельками замайоріла наша веселка.

Підсумок

- Чи сподобалась Вам наша подорож з Капітошкою?
- Що найбільше сподобалось?
- Що вам вдалося? А що, можливо ні?
- Чи було вам важко? Чому?
- Що вас здивувало? Що ви відчули?
- Чи змінився ваш настрій під час подорожі?

Сюрпризний момент

Психолог: Ви показали себе сьогодні такими вправними, кмітливими, розумними та сміливими. На згадку про себе Капітошка дарує вам кошик з кольоровими кульками. Коли будете ними гратись, згадуватимите Капітошку і настрій зразу буде покращуватись.

Прощання:

Наша зустріч підійшла до кінця,
Кольоровий настрій в нас.
Вітерець шумить навкруг,
Закружляв і впав листочок,
До побачення, дружочок.

Такі заняття допомагають розкритись дитині, показати свої знання, проявити свою творчість та фантазію.

Список використаних джерел

1. Біла І.М. «Дитина відкриває навколишній світ» Дошкільне виховання. 2005. – №6; С. 26-28.
2. «Розвиток творчої уяви» Журнал Практичний психолог № 11, 2015р.
3. «Розвиток уяви та творчого фантазування» Журнал Практичний психолог № 10, 2013р.

КРУГЛИЙ СТІЛ «БАТЬКИ: ВИХОВУЄМО ВПЕВНЕНУ У СОБІ ДИТИНУ»

Світлана Гусєва

Практичний психолог
м. Бердичів ДНЗ № 27 «Мальва»

Основна мета кожного з батьків полягає в тому, щоб виростити здорову, цілеспрямовану та впевнену у собі дитину. Так як круглий стіл — форма публічного обговорення, висвітлення певних питань, де учасники висловлюють свою думку, було підготовлено та проведено саме таку форму роботи, де було запрошено батьків дітей старшого дошкільного віку та розкрито тему «Виховуємо впевнену у собі дитину».

Завданнями якого було:

1. поглибити та систематизувати знання батьків із тим як виховувати впевнену у собі дитину;
2. формувати вміння долати життєві бар'єри та впевнено рухатись вперед; вміння розуміти та підтримати;
3. виховувати інтерес до даної теми.

Хід проведення:

Доброго дня шановні батьки! Ми раді бачити Вас. Сьогодні ми зібрались, щоб поспілкуватись про саме головне, що є в житті кожної людини – це дитина.

Для початку давайте привітаємось один з одним та ближче познайомимось (на дошці вивішується велике сонечко (емблема групи), з довгими жовтими промінчиками, кожна мама підходить до сонечка, вітається з усіма присутніми: «Доброго дня, мене звати Олена, я мама Маргаритки» (вішає фото своєї дитини на промінчик))

Дитина – це таємнича країна, яку потрібно розкрити, допомогти піднятись на ноги для того, щоб впевненими кроками крокувати до своїх мрій.

Коли дитина народжується її вітають, бажають рости здоровою, життєрадісною. Так, бути здоровим, це важлива складова кожного, але не потрібно забувати і про внутрішній світ кожної людини, про спокій в душі, рівновагу, взаєморозуміння з самим з собою – адже це теж є невід'ємною частиною нашого життя.

Якою ж є наша дитина?

Вправа «Моя надія»

(батькам пропонуються маленькі червоні сердечка, на яких потрібно написати найкращі якості своєї дитини, та озвучивши їх, прикріпити біля фото). По закінченню, вправи, промінчики сонечка починають майоріти червоними сердечками.

Скільки позитивного закладено вже в наших дітках. Тож наше завдання підкріплювати та розвивати тільки найкраще.

І тому, коли наш малюк робить свої перші життєві кроки, ми повинні якомога найбільше цінувати зусилля своєї дитини, заохочувати її, давати змогу самостійно вирішувати свої проблеми, дозволяти дитині чинити так, як дозволяє її вік, сприймати помилки її, як шанс навчитись чогось нового, не критикувати дитину, а намагатись підтримати, адже кожна наша критика - це не загартування в подальшому житті, а «сходінка драбинки», з якої без впевненості, дитина може похитнутись і впасти. Чим більше критики, невдоволень з Вашого боку, тим більша стає хибних сходинок на драбинці життя, чим більше підтримки, тим впевненіші дитячі кроки.

Анкета «Чи знаєте Ви свою дитину?»

Завдання, розповісти про свою дитину. Це можна зробити в будь-якій формі. Хто добре знає своє дитину тому буде легко й просто відповісти на такі запитання:

1. Яка ваша дитина (упевнена, рішуча, не дуже впевнена, невпевнена)?
2. Комунікабельна вона чи ні? Як це проявляється?
3. Яке у неї улюблене заняття?
4. До чого, на ваш погляд, у неї є здібності?
5. Який звичайний стан дитини та її настрій?
6. Чи завжди може Ваша дитина висловити свою думку?
7. Чи часто вона втомлюється? Якщо «так», то чому?
8. Як вона реагує на невдачі?
9. Як вона реагує на зауваження, покарання?
10. У чому проявляється її самостійність (любить робити все самостійно, навіть якщо не вміє; не дуже прагне до самостійності; вважає за краще, щоб за нього все робили інші)?
11. Про які ще особливості Вашої дитини ви хочете нам розповісти?

Дякуємо Вам!

Щоб дитина зростала розкутою, впевненою в собі, спілкування з нею повинно бути на рівних. Намагайтеся долучати дитину до свого звичного ритму життя, щоб вона з кожним разом все впевненіше пізнавала світ, який її оточує. Адже чим більше малюк буде переживати життєві ситуації, тим впевненіше та комфортніше він буде себе почувати надалі. І пам'ятати про головне - не прини́зь, краще підтримай.

Давайте пригадаємо себе в дитинстві...

Вправа «Я знову став маленьким»

Мета:

- розвивати уміння пригадати власні почуття та переживання дитинства;
- вміння проаналізувати свої емоції під час сильних емоційних переживань.

Хід:

(учасники закривають очі і під спокійну музику поринають в дитинство)

На небі сяє сонечко, воно таке тепле, яскраве і привітне. Подув легенький вітерець і зворушив моє волосся. Я стою і тримаю в руках м'яч і мені здається він такий великий, а я – маленький. Мені потрібно попасти в коло, адже всі мої друзі вже впорались з цим. Я піднімаю свої рученята, кидаю м'яч...і він не потрапляє в коло...Прислухайтеся до себе. Відчуйте свій емоційний стан в даний момент.

(По закінченню музики, учасники вибирають піктограму (квітка із зображенням певною емоцією) відповідно свого емоційного стану на даний час, об'єднуються в пари. Спочатку один задає навідні питання, для того щоб дізнатися емоцію іншого, потім навпаки).

По закінченню вправи на дошці з'являється «поле квітів» з різними емоціями.

Та для того, щоб дитина впевнено крокувала вперед, невід'ємною частиною один одного є батьки та садочок. Коли є підтримка, допомога, коли витримується єдина лінія, лише тоді буде результат.

Зараз є чудові методики, які стають нам у нагоді.

Найпопулярніші методики, або їх ще називають трендові методики, які впроваджуються вже кілька десятиріч, є дієвими і дають гарні результати – це методика М. Монтессорі, Реджіо Емілія. Вони, які спрямовані на дитину, як особистість впевнену в собі та в своїх силах.

Такі методики заслужовують на повагу, так як вони вивчають навколишній світ, де дитина адекватно та впевнено діє. Та головне те, що дорослий не стоїть осторонь, а він являється товаришем чи партнером під час гри, який спрямовує дитину.

Тренінг-вправа для батьків

(Батькам пропонується продовжити фрази)

ПОСТУЛАТИ ВІД МАРІЇ МОНТЕССОРІ:

1. Якщо дитину часто критикують – вона вчиться ... *засуджувати*.
2. Якщо дитину часто хвалять – вона вчиться ... *оцінювати*.
3. Якщо дитині демонструють ворожість вона вчиться ... *битися*.
4. Якщо з дитиною зазвичай чесні – вона вчиться ... *справедливості*.
5. Якщо дитину часто висміюють – вона вчиться бути ... *боязкою*.

6. Якщо дитина часто живе з почуттям безпеки – вона вчиться ... *вірити*.
7. Якщо дитину часто ганьблять – вона вчиться відчувати себе ... *винуватою*.
8. Якщо дитину часто схвалюють – вона вчиться ставитися ... *добре до себе*.
9. Якщо до дитини часто бувають поблажливі – вона вчиться бути ... *терплячою*.
10. Якщо дитину часто підбадьорюють – вона вчиться ... *впевненості в собі*.
11. Якщо дитина живе в атмосфері дружби і відчуває себе потрібною – вона вчиться знаходити ... *в цьому світі любов*.

А тепер шановні батьки до Вашої уваги пропонуємо одну з ігор М. Монтессорі, яку ви зможете пограти вдома зі своєю дитинкою...

Гра «Чарівний мішечок»

Мета: розвиток дрібної моторики та дотику; вміння впевнено висловлювати свої припущення.

Матеріали: мішечок з 5 - 8 знайомими дитині предметами.

Хід гри:

Дитина закриває очі. Тепер мама просить дитину дістати з мішечка один предмет і на дотик вгадати, що це. Після того як дитина визначить всі речі, що є в мішечку, можна замінити їх іншими, поступово підвищуючи рівень складності завдання (батькам пропонується об'єднатись парами, один грає роль мами, інший роль дитини, потім міняються ролями)

За допомогою ігор М. Монтессорі «Переливання води», «Пересипання круп», «Ходіння по лінії» та інших, ми дозволяємо дитині впевнено поєднувати свої навички з розширенням уявлень про цей світ, зробивши його цікавим та різнобарвним.

Треба пам'ятати, дитина – наше продовження. Від нашого з вами виховання, спілкування з нею, залежить її майбутнє та майбутнє нашої країни. Потрібно цінувати час, який ми проводимо з дитиною, так як ці моменти життя пролітають дуже швидко, а батьківську любов та підтримку не замінить ніхто.

Якщо ми хочемо бачити впевнену в своїх діях підростаюче покоління та жити в щасливій країні, потрібно виховувати дитину впевненою та цілеспрямованою.

Дуже часто нам доводиться пересікатись з жорстокістю або несправедливістю по відношенню до нас, і тому в наш час, саме ця тема є актуальною.

Виховати впевнену у собі дитину, це одне з найважливіших завдань кожної родини.

Список використаних джерел

1. Марія Монтессори «Помоги мне сделать это самому» раздел: возрастная психология.
2. Турчаненко Т. Соціальна невпевненість дітей: шляхи подолання //Т.Турчаненко// Дошкільне виховання - 2011. - №6. – С 20 – 21.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник А. М. Богуш.
4. Мішечкіна М. Є. Виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. : дис... канд. наук: 13.00.07. / Мішечкіна Марина Євгенівна. – 2009. – 200 с.

**ЦІННІСНА ПІДТРИМКА ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ "ЩЕДРІСТЬ"
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ**

Юлія Дем'янчук

асистент кафедри теоретичної та
практичної психології

Анастасія Добровольська, Вікторія Мощицька

студентки 3 курсу
соціально – психологічного факультету

Усна народна творчість з давніх часів є потужним засобом впливу на життя особистості, розвитку в неї тих чи інших особистісних якостей. Тому й не дивно, що усна народна творчість на сьогодні широко використовується в межах психології, зокрема як засіб ціннісної підтримки.

Вивченням особливостей ціннісної підтримки формування особистісних якостей у молодших школярів займалися О.Музика, Н.Никончук, І.Загурська. Ціннісна підтримка (за О.Музикою) є системою заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для виникнення або збереження суб'єктних цінностей, за допомогою яких людина реалізує потребу у визнанні [1]. У свою чергу, О.Музика, Н. Никончук зазначають, що усна народна творчість здатна підтримати учня в складних ситуаціях та вплинути на його активність. Дослідники зазначають, що усна народна творчість може забезпечити подолання негативних емоцій, підтримання самоповаги і соціальних стосунків в учнів [2]. Отже, усна народна творчість виступає ефективним засобом ціннісної підтримки.

Метою нашої роботи було розробити структуру ціннісної підтримки формування якості "щедрість" у молодших школярів засобами усної народної творчості.

Програму ціннісної підтримки ми представили за такими напрямками з використанням вербальних формул:

1. прислів'я та приказки, які демонструють цінність та соціальне схвалення якості "щедрість",
2. прислів'я та приказки, які демонструють відмінності прояву в особистості якості "щедрість" та протилежних якостей,
3. прислів'я та приказки, які вказують на ставлення суспільства до якостей, протилежних до якості "щедрість",
4. прислів'я та приказки, які підкреслюють негативний вплив якостей, протилежних до якості "щедрість" на особистість,
5. прислів'я та приказки, які вказують на те як розвиток якості "щедрість" впливає на побудову взаємостосунків з іншими людьми,
6. прислів'я та приказки, які вказують на те як розвиток якості "щедрість" впливає на побудову взаємостосунків з іншими людьми,
7. прислів'я та приказки, які демонструють зв'язок матеріального становища людини та розвитку в неї якості "щедрість",
8. прислів'я та приказки які фіксують якості протилежні до акуратності,
9. прислів'я та приказки які демонструють прояв "вдаваної" щедрості.

З метою надання ціннісної підтримки та кращого засвоєння якості «щедрість» були проаналізовані та визначені групи прислів'їв та приказок (див. Табл.1).

Таблиця 1

*Прислів'я та приказки для ціннісної підтримки
особистісної якості «щедрість»*

Тип вербальних формул	Приклади вербальних формул
1. Прислів'я та приказки, які демонструють цінність та соціальне схвалення якості "щедрості".	<ul style="list-style-type: none"> • Дорожче срібла і злата душа, що щедрістю багата • У щедрих господарів кури по два яйця приносять
2. Прислів'я та приказки, які демонструють відмінності прояву в особистості якості "щедрості" та протилежних якостей	<ul style="list-style-type: none"> • Один труситься за життя своє, інший - добро своє. (Казахське прислів'я) • Один цілого саду не шкодує, інший- грона винограду не дасть (Вірменське прислів'я)

3.Прислів'я та приказки, які вказують на ставлення суспільства до якостей, протилежних до якості "щедрості".	<ul style="list-style-type: none"> Від скупого користі, що від гнилої води (Казахське прислів'я) Що скупого в руки попало, то й пропало
4. Прислів'я та приказки, які підкреслюють негативний вплив якостей, протилежних до якості "щедрості" на особистість.	<ul style="list-style-type: none"> Жадібність підштовхує на підлість. (Казахське прислів'я) Жадібність породжує приглухуватість: чує, та виду не подає. (Казахське прислів'я)
5. Прислів'я та приказки, які вказують на те як розвиток якості "щедрості" впливає на побудову взаємостосунків з іншими людьми	<ul style="list-style-type: none"> Як ти даєш в борг, так і тобі позичають Перестати від злого милості, а від скупа шукати допомоги
6. Прислів'я та приказки, які вказують на те як якості, протилежні до якості "щедрості", впливають на повсякденне життя людини.	<ul style="list-style-type: none"> Володіє містом, а помирає голодом Воду жаліти - і каші не зварити
7. Прислів'я та приказки, які демонструють зв'язок матеріального становища людини та розвитку в неї якості "щедрості".	<ul style="list-style-type: none"> Бідний - завжди щедрий Добрий господар - пан грошей, а поганий - слуга
8.Прислів'я та приказки які фіксують якості протилежні до «щедрості».	<ul style="list-style-type: none"> Вівця руно ростить, а скупий збирає гроші - не про себе Вогню борг не випросиш (або: не дасть)
9.Прислів'я та приказки які демонструють прояв "вдаваної" щедрості.	<ul style="list-style-type: none"> Ось тобі, боже, що нам негоже Не вважай щедрим дарує чуже

Дані прислів'я та приказки можуть використовуватися батьками та вчителями, як засіб ціннісної підтримки формування якості «щедрості» зокрема у застосуванні таких вправ:

1. Вправа «Цікаві картинки»

Хід вправи: дитині дається завдання поєднати картинку зміст, якої відповідає певному прислів'ю.

2. Вправа «Улюблений герой».

Хід вправи: дитині потрібно проаналізувати зміст прислів'їв та приказок та ідентифікувати його з особистістю певного мультиплікаційного персонажа.

Використання усної народної творчості та інтерактивних форм роботи з метою надання ціннісної підтримки у процесі формування особистісних якостей дозволяє формувати нові стратегії поведінки на типові ситуації життя.

Список використаних джерел

- Дем'янчук Ю., А.Добровольська, В.Мощицька Особливості прояву особистісної якості «щедрість» у молодших школярів: гендерний аспект / Психологічні

дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету. Вип. 10 / За ред. Л.П.Журавльової, І.С.Загурської, І.М.Тичини, О.М.Савиченко, Ю.Ю.Дем'янчук. – Житомир, 2018. – С. 35-37.

2. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Музика О.Л. Розвиток здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Музика, Наталія Никончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 200 с.

СПРИЙМАННЯ ОБРАЗУ ХОРОШИХ БАТЬКІВ ПІДЛІТКАМИ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Аліна Добровольська
студентка 4 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Останнім часом, все більшої актуальності набуває питання вивчення особливостей дитячо-батьківських взаєностосунків та сприймання образу батьків підлітками із неповних сімей. Дитячо-батьківські взаєностосунки у неповній сім'ї мають певну специфіку, що відбивається на особливостях особистісного розвитку дитини, її ставленні до себе та до інших людей.

Вивченням особливостей дитячо-батьківських взаєностосунків у неповних сім'ях займались А.Д.Андрєєва, І.Ф.Дементьєва, В.М. Дружинін, Е.Г. Ейдемільер, В.І. Костів, О.М.Максимович, З. Матейчек, Л.В. Повалій, В.Сатир, Г. Фигдор.

В основу дослідження образу хороших батьків покладено суб'єктно-ціннісний підхід до розвитку особистості в межах факторної стратегії дослідження (О.Л. Музика). Для аналізу образу хороших батьків у свідомості підлітків із неповних сімей, найбільш ефективним є індивідуально-орієнтований підхід до дослідження особистості за допомогою психосемантичного методу (О.Ю. Артем'єва, В.Ф. Петренко, О.Г. Шмельов).

Процедура дослідження сприйману образу хороших батьків учнями підліткового віку включала п'ять етапів:

Перший етап – заповнення спеціально розробленого бланку, де кожен досліджуваний виділяє 10 якостей, які, на його думку, мають характеризувати хороших батьків. Навпроти кожної якості прописується їх особистісне тлумачення досліджуваними.

Другий етап – дослідник визначає перелік конструктів (від 10 до 15), які у заповнених бланках зустрічаються найчастіше.

Третій етап – визначений перелік конструктів пропонується кожному досліджуваному, який оцінює рівень їх значимості у структурі образу хороших батьків за 15-бальною шкалою.

Четвертий етап – дослідник складає матрицю «підлітки із неповних сімей x якості хороших батьків» (в стрічках – досліджувані, у стовпчиках – їхні оцінки за рівнем значимості кожного конструкту).

П'ятий етап – факторний аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Нами було виявлено ціннісні конструкти, які становлять основу семантичного простору сприймання образу хороших батьків у підлітків із неповних сімей (рис. 1).

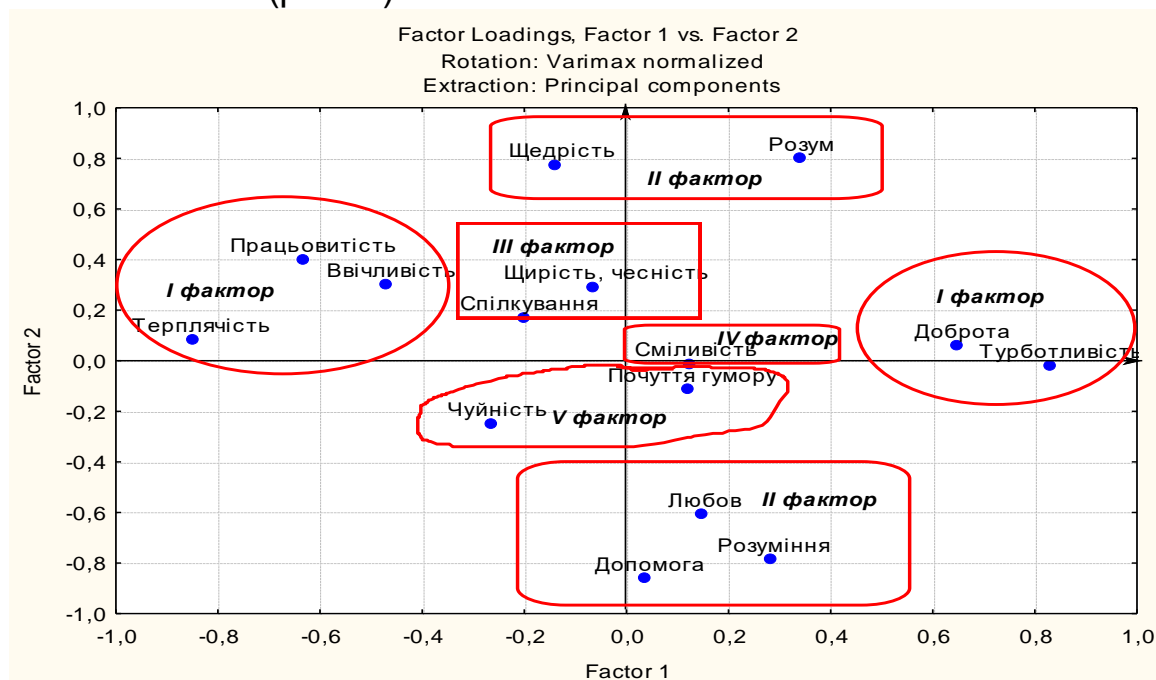

Рис 1. Факторно-семантичне поле сприймання образу хороших батьків підлітками із неповних сімей

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. В образі хороших батьків в уявленні підлітків із неповних сімей однаковою мірою представлені конструкти моральнісного («доброта», «ввічливість», «терплячість», «любов», «розуміння», «щирість, чесність», «чуйність») та діяльнісного («турботливість», «працьовитість», «щедрість», «розум», «допомога», «спілкування», «сміливість», «почуття гумору») змісту. Критерієм віднесення конструктів до моральнісних чи діяльнісних є їх змістове наповнення підлітками.

2. Між характеристиками «доброта», «турботливість», «щедрість», «розум», «спілкування», «чуйність», з одного боку, та характеристиками «працьовитість», «ввічливість», «терплячість», «любов», «розуміння», «допомога», «щирість, чесність», «сміливість», «почуття гумору», з іншого боку, було виявлено певну конфліктну неузгодженість. Ймовірно, це пов'язано із усвідомленням наявних та бажаних характеристик, які підлітки хотіли б бачити в своїх батьках. Тому такі якості як «працьовитість», «ввічливість», «терплячість», «любов», «допомога», «розуміння», «щирість, чесність», «сміливість», «почуття гумору» виступають швидше як ідеальні, бажані характеристики, які хотіли б бачити ці досліджувані в своїх рідних.

3. Крім того, парадоксальна взаємовиключність між окремими конструктами, наприклад, між конструктами «чуйність» («прислухаються до мене», «завжди розуміють і підтримують», «ніжні, лагідні», «розуміють мій настрій») та «почуття гумору» («можуть розвеселити, коли сумно», «вміють гарно жартувати», «грають з тобою у веселі ігри»), також є ознакою наявності фантомних, бажаних характеристик хороших батьків.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми сприймання образу хороших батьків учнями підліткового віку. Перспективою подальших досліджень може бути порівняльний аналіз ґендерних відмінностей образу хороших батьків у підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М.: Смысл, 1999. – 350 с.
2. Матейчек З. Некоторые психологические проблемы воспитания детей в неполной семье // Воспитание детей в неполной семье / перевод с чеш. Хваталовой Л.Н., общ. ред. и послесловие Н.М. Ершовой. — М.: Прогресс, 1980. - С. 70-98.
3. Музика О.Л. Основні поняття суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості / О.Л. Музика // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 465-500.
4. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. – 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с.
5. Фигдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой (психоаналитическое исследование). – М.: Наука, 1995. – 376 с.
6. Шмелев А.Г. Традиционная психометрика и экспериментальная психосемантика: объектная и субъектная парадигмы анализа данных / А.Г. Шмелев // Вопросы психологии. – 1982. – №5. – С.34-46.

ОБРАЗ КРАСИВОЇ ЛЮДИНИ У СВІДОМОСТІ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ

Катерина Дудар

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **В. В. Кириченко**

Тема образу «красивої людини» не втратила своєї актуальності, що пов'язано з зростанням психологічної зацікавленості до подальшого дослідження.

Опираючись на роботи Андрєєвої Н. С., Скарри Е., Маркуса М. Мобіуса та Тані С. Розенблат, можна стверджувати, що дослідження є актуальним для виявлення того, наскільки психологічний образ «красивої людини» співпадає з тими судженнями, які сформувалися в минулих століттях. Об'єктом дослідження є сприймання образу «красивої людини» оточуючим середовищем.

Об'єктом дослідження є сприймання образу «красивої людини» оточуючим середовищем.

Предметом дослідження є особливості сприймання «красивої людини» у свідомості чоловіків та жінок різного віку.

Мета даного дослідження: дослідити особливості образу «красивої людини» при сприйманні її навколишнім середовищем, яке представлено чоловіками та жінками різного віку.

На формування образу «красивої людини» впливають такі фактори як гендерна приналежність та вікові особливості – гіпотеза даного дослідження.

Для того, щоб збагнути особливості образу «красивої людини» варто звернути увагу на особливості його формування. Потрібно враховувати також ті уявлення, які утворилися у суспільстві стосовно «красивої» особистості.

Якщо говорити про уявлення свого образу «красивої людини», краще всього звернути увагу на виокремлення особистісних рис, як найкращого способу характеристики самих себе. Тобто на слово – стимул «образ «красивої людини» найбільшою кількістю було виокремлено такі слова – реакції як: привабливий, вірний, щирий. Також важливим аспектом є ототожнення самого себе із власною діяльністю. Були виокремлені такі слова – реакції: робота, розвиток, книжка, бажання самовдосконалюватися.

Важливим компонентом образу «красивої людини» досліджуваних є когнітивна складова, ототожнення себе з інтелектуальною сферою. Варто зазначити, що були виявлені слова – реакції: інтелект, мислення,

обізнаний, розвиток, розуміння. Це є важливим аспектом, адже інтелектуальний рівень має великий вплив на самосвідомість суб'єкта.

Важливим аспектом дослідження є гендерні відмінності досліджуваних. Даний фактор має великий вплив на образ «красивої людини» досліджуваних.

Для досліджуваних жінок юнацького віку – було головне як вони виглядають та їх партнер. Вони виявляють себе як стильну та незалежну особистість. Також досліджувані жінки ототожнюють себе із саморозвитком. Вони реалізують свій потенціал у різних сферах.

Досліджувані чоловіки юнацького віку – також виявляють характерну особливість : як виглядає він та оточуючи. Проте простежується така риса характеру як вимогливість. Також простежується захоплення собою. Досліджувані чоловіки юнацького віку - є терплячими особистостями.

Для досліджуваних жінок дорослого віку – головне не як вони виглядають, а як до них ставиться їхній партнер. На даний момент в пріоритеті для них – це створення сім'ї. Тому в чоловіках вони бачать вірного та надійного партнера, який зможе підтримати в будь-який момент.

Досліджувані чоловіки дорослого віку – виявляють риси дорослих чоловіків: вірність, працелюбність і т. д. . Проте в жінках вони бачать ту ж слабку і невинну дівчину, яку вони хочуть захистити.

Під час теоретичного аналізу, щодо теми: «Образ «красивої людини» у свідомості чоловіків та жінок різного віку» , було виявлено, що процес формування образу «красивої людини» відбувається поступово під впливом багатьох факторів. Дані уявлення є суто суб'єктивними і індивідуальними у свідомості кожного досліджуваного. Формуванню образу «красивої людини» сприяє низка чинників, таких як ставлення до самого себе, вікові та гендерні особливості, економічні умови, розвиток і становлення особистості в цілому.

Для даного дослідження було використано методи психосемантичного дослідження, зокрема асоціативного експерименту. Цей метод дозволяє простежити асоціації, які виникають у досліджуваної особи за допомогою слів – стимулів, які відповідають темі дослідження.

За результатами дослідження, щодо образу «красивої людини», у юнацькому віці найбільшу кількість у відсотковому співвідношенні набрала перша категорія «Матеріальні цінності» (34,6 %). Це свідчить, що образ «красивої людини» у жінок та чоловіків юнацького віку формується під впливом усвідомлення матеріальних цінностей.

За результатами дослідження, щодо образу «красивої людини», у дорослому віці найбільшу кількість у відсотковому співвідношенні

набрала перша категорія «Особистісні кості» (30,7 %). Це свідчить, що образ «красивої людини» у жінок та чоловіків дорослого віку формується під впливом усвідомлення власних особистісних якостей. Це безпосередньо впливає на взаємодію з оточуючими, на усвідомлення себе як особистості.

Порівнявши 2 вікових періода, юнацький та дорослий, можна зробити висновок, що для юнаків більш важливе значення має зовнішній вигляд, який представлений дорогим одягом, матеріальними цінностями.

Для людей дорослого віку важливіше є ставлення, ніж зовнішність. Адже кожен із дорослих людей бачить красиву людину не тільки «як ляльку», а як людину з якою їй ще жити в майбутньому та утворювати потомство.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що:

1) Відповідно до проаналізованої літератури, образ «красивої людини» формується поступово під впливом багатьох чинників.

2) Дослідження було проведено за допомогою асоціативного експерименту, яке дозволило виявити особливості образу «красивої людини».

3) Гіпотеза мала часткове підтвердження, адже були виявлені слова-асоціації, які характеризують образ «красивої людини».

Також має вплив гендерна приналежність, адже усвідомлення чоловіками та жінками себе мають незначні відмінності.

Список використаних джерел

1. Андреева Н. С. Красота человека как способ онтологизации человеческой сущности // Контекст и рефлексия: философия о мире и человеке. – 2015. – №6. – С. 10-19
2. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. – 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005. – 480 с.
3. Markus M Mobius, Tanya S Rosenblat: Why beauty matters/// American Economic Review. 2006/3. №1. Tom 96. 222-235 pp.
4. Scarry E.: On Beauty and Being Just (Paperback and Ebook), Princeton University Press. March 25 and 26, 1998. 85 pp.

ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ХАОСУ

Віктор Кириченко

кандидат психологічних наук,
доцент

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем інтенсивності суспільних процесів під які має підлаштовуватися розміреність буття особистості. У роботах теоретиків функціональної організації інформаційного суспільства Д. Белла, В.Л. Іноземцева, У. Ліпмана, Ю. Хаясі, виокремлюється не лише конструктивний аспект функціонування соціуму в умовах інформаційного суспільства. Розробляючи проблему формування образу світу у В.О. Моляко зазначає, що «Найстрашніше і ще більш жахливе, тому що швидше за все невідворотно – трапилось: вважаючи себе царем і підкорювачем природи (а у деяких авторів – і усього світу!), людина випустила із останньої, яка була в його розпорядженні, пляшки – чи по дурості, чи за незнанням, чи навмисно – зараз уже не має значення, – найнебезпечнішого свого Джина, хай в даному випадку і в дуже блискучому дамському вбранні – Її Величність Інформацію. Як і з часом стало зрозуміло, ця дама виявилася зовсім не тією, кому присвячували свої сонети Данте і Петрарка, а Блок називав її не Чарівною Незнайомкою, а лише підступною Бабою Ягою, яка завдяки сучасним досягненням макіяжу змогла спокусити багатьох, якщо не усіх...» [1, с.6]. Опиняючись у вирі інформаційного хаосу, який видається занадто принадним та спокусливим, пересічна людина дедалі частіше втрачає відчуття різниці між реальністю та вигадкою. Віртуальний світ живе за своїми законами, які суперечать тим, що визначали соціальну життєдіяльність особистості упродовж цілих поколінь. Чим більше людина занурюється в таємниці Світу, вивчає та дізнається, тим менш захищеною вона відчуває себе у ньому. Ніщо не істинно та все дозволено.

Епоха «інформаційного хаосу» містить безліч пасток та небезпек для пересічної людини. Перша з них пов'язана з небезпекою публічності та необхідності реагувати на суспільне багатоголосся очікувань, трендів, міфів. Цифрова інформаційна мережа, навіть за умови того, що дехто з причин загостреної потреби в усамітненні принципово не є її учасником, викладає реальну історію інтимного життя у світлинах, дописах, коментарях інших персон з якими ми контактуємо. У сучасних умовах досить важко окреслити межі публічності, тому **пересічна людина живе ніби в акваріумі виставкового центру під прицільним наглядом відвідувачів.** Друга небезпека пов'язана з включенням

особистості в глобальний контекст життєдіяльності а отже тих проблем, зримо-незримих небезпек, які оточують особистість збільшується в рази. У умовах суспільної глобалізації проблеми планетарного масштабу починають домінувати над проблемами індивідуального характеру. Життя «десь там» стає більш важливішим ніж «тут і тепер». І якщо проблеми індивідуального характеру у більшості є цілком розв'язуваними, то психологічним тягарем стає людське **осягнення власної неможливості подолати, чи хоча б контролювати проблеми планетарного характеру**. Третьою небезпекою сучасного інформаційного суспільства є початок великої ідеологічної протидії. Розвести, навіть по віддаленим материковим полюсам, глобальні конгломерати «ми» та «вони» не можливо, нажалі розміри Землі скінчення. Людство прийшло до того, що майбутнє існування людства має будуватися за іншими принципами включення (інклюзії) в колективні форми життєдіяльності. Нівелюються традиційні канони територіальної ідентифікації спільноти на рівні держави: расові, етнічні, політичні, релігійні. Світ майбутнього – це світ де кооперація та диференціація відбуватимуться хаотично та підпорядковуватимуться законам групової доцільності. У цих умовах пересічній людині важко відмовитися від віками накопиченої практики сприйняття дійсності. **Моделі сприймання майбутнього дисонують з рудиментами минулого**. Хаотизація та невизначеність стають постійним атрибутами життєдіяльності особистості у умовах сучасності. Для пересічного представника суспільства важливим є постійний зв'язок з центром еталонних уявлень, з системою цінностей, які у подальшому стають в основу побудови стратегії світосприйняття особистості. Яким чином буде проходити процес взаємодії з інформаційним контентом, від заперечення до повного включення у вже сформовану модель світу – залежить від того наскільки система цінностей комунікатора співпадає з системою цінностей цільової аудиторії. Питання і проблема полягає у тому, а які з цінностей є актуальними, які з них є частиною «я» та групової більшості «ми», які належать «вони». В цих умовах важко визначити, якої оцінки та уваги заслуговує контент, наскільки він є цінним та доцільними у системі картини світу індивіда.

Нестійкість ідентифікації та постійна рольова варіативність не дають пересічній людині сконструювати монументальну картину світу, побудувати стійкий ціннісно-смысловий каркас, який слугуватиме основою індивідуальної та колективної інтерпретації світу. У сучасну інформаційну епоху не можна нічого приймати за основу, за істину, потрібно постійно перевіряти інформацію, уточнювати факти, валідизувати знання. «Хто примножує знання, примножує відчай» (Соломон) з книги «Еклезіаст», що у сучасних умовах транспонується як

усвідомлення того, що пізнання світу є нічим іншим як пізнанням власної некомпетентності, обмеженості, неспроможності достеменно зрозуміти Світ. Єдине до чого може прийти людина – це до визнання того, що ніщо не істинне, усе перебуває у релятивних взаємозв'язках, має безліч інтерпретацій та сприймається у тій мірі (повно чи частково), яка є доступною для людини у певний момент часу.

Епоха інформаційного хаосу породження безупинним оновленням інформаційного контенту у планетарних та вузько територіальних масштабах. Інформація не просто накопичується – вона самотійно циркулює Світом, змінюючи уявлення про нього та відкриваючи нові небезпеки та можливості. Над сучасною людиною висить не лише загроза втрати ідентичності під тиском трендів моди, існує цілком реальна можливість опинитися у самісінькому вирі небезпеки «економічної», «юридичної», «політичної», «культурної». Чим більше ми знаємо тим яснішим є розуміння того, що насправді загроза життю знаходиться не десь там, а поряд, власне кожен з пересічних членів суспільства ходить по «лезу бритви». Дехто так і не еволюціонував до життя в умовах суспільної невизначеності та перебуває в умовах інформаційного стресу, витрачаючи значну частину свого життя на аналіз інформаційних індикаторів дійсності з метою збереження більш-менш стійкої картини світу.

Список використаних джерел

1. Моляко В.О. Психологічні проблеми конструювання образу світу (загальні положення робочої концепції) / В.О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2018. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 24. – С.5-18.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІЛУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Наталія Корж
студентка 3 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент
К.П.Гавриловська

У мінливих умовах сучасності досить актуальною є проблема виховання та розвитку творчої особистості, яка б уміла знаходити нестандартні рішення багатьох завдань. Творча особистість – це людина, яка у змозі реалізувати свої індивідуальні потреби та можливості, здатна самотійно мислити, має багатий духовний світ,

уміє пізнавати, бачити реальність якою вона є, створює щось нове, оригінальне, неповторне. Будь-яка творча особистість має свій творчий потенціал.

Творчий потенціал особистості можна характеризувати різними рівнями прояву її загальної обдарованості, творчих можливостей та здатностей, а його розвиток нерозривно пов'язаний з проблемою розвитку здібностей людини.

У юнацькому віці особистість може у повній мірі проявити свої творчі здібності, можливості, креативність: чи то у вигляді заняття улюбленою справою, чи під час навчання, чи у професійній діяльності тощо.

Проблема творчої особистості була розкрита у працях таких дослідників: Д. Богоявленська [1], Л. Виготський [2], В. Моляко [3], В. Рагозіна [4] та ін.

Об'єктом нашого дослідження є творчий потенціал осіб юнацького віку.

Предметом дослідження є особливості творчого потенціалу юнаків та юнок.

На основі теоретичного аналізу літератури ми припустили, що рівень розвитку творчого потенціалу юнок є вищий за рівень творчого потенціалу юнаків.

Для перевірки цього припущення було обрано такі методи та методики дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація інформації;
- емпіричні: тестування (методика дослідження вербальної креативності С. Медніка RAT (тест віддалених асоціацій)).

У дослідженні взяло участь 20 осіб – 10 юнаків та 10 юнок у віці 16-17 років. Робота проводилася на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Дослідження проводилося на основі методики дослідження вербальної креативності С. Медніка RAT (тест віддалених асоціацій), варіант методики діагностики вербальної креативності для старшокласників та юнаків. Методика складається з розминки і двох серій завдань, що пред'являється досліджуваним через певний проміжок часу. При виконанні завдань не ставилося ніяких часових обмежень.

Згідно отриманих результатів, у групі юнок більшість досліджуваних (40%) мають дуже високий рівень креативності. Середній рівень вербальної креативності мають 30% досліджуваних. Високий рівень мають 10%, а низький та дуже низький – по 10% досліджуваних.

У групі юнаків більшість досліджуваних (40%) мають високий рівень розвитку вербальної креативності, середній рівень мають 30%,

дуже високий 10%, низький рівень 10%, та дуже низький рівень 10% досліджуваних.

Таким чином, у рамках нашої вибіркової сукупності рівень вербальної креативності юнок є вищим, ніж у юнаків, що підтверджує гіпотезу.

Перспективами подальшої роботи в цьому напрямку може бути проведення більш масштабних досліджень та пошук ефективних шляхів розвитку творчого потенціалу юнаків та юнок.

Список використаних джерел

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студ. Высш. Учеб. заведений / Д.Б. Богоявленская. - М.: ИЦ "Академия", 2002 - 320с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте // Выготский Л.С. Психология развития ребенка. - М.: Смысл-Эксмо, 2003. - С.235-326.
3. Моляко В. А. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В.А. Моляко // Обдарована дитина. - 1998. - № 1. - С.3-5.
4. Рагозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей юнаків / В. Рагозіна// "Мистецтво та освіта". - 1997. - №3. - С.5-8.

ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СТУДЕНТІВ ДРУГОГО КУРСУ

Ірина Кравченко
студентка 2 курсу
соціально-психологічного
факультету

Науковий керівник:
старший викладач кафедри
соціальної та практичної
психології
Л.М.Фальковська

Толерантність до невизначеності як чинник, що впливає на стан психологічного благополуччя молоді, уявляється актуальним завданням в умовах якісних змін, що відбуваються і вже відбулися у сучасному суспільстві. В умовах цих постійних змін у всіх сферах людського життя невизначеність стає нормою часу тому проблема толерантності до невизначеності є досить актуальною на даний час.

Представники західної наукової традиції розуміють толерантність до невизначеності як: індивідуальну (особистісну) змінну, індивідуальну схильність, здібність, що має відношення до когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості, тенденцію сприймання, культуральну складову, розбіжність реакцій та характеристики індивідуальної саморегуляції.

Представники вітчизняної наукової школи схильні розглядати толерантність до невизначеності як один з різновидів феномену толерантності, соціально-психологічну настанову, особистісну характеристику або використовувати для її визначення поняття когнітивного стилю.

В основу дослідження толерантності до невизначеності покладено положення теорії Баднера щодо наявності трьох типів невизначених ситуацій: новизни, складності і нерозв'язності (за інтерпретацією Солдатової), та наявності рівня толерантності до невизначеності та інтолерантності до невизначеності (за інтерпретацією Корнілової).

У результаті роботи над проблематикою дослідження було висунуте припущення про те, що студенти другого курсу мають високий рівень толерантності до невизначеності, оскільки юнацький вік характеризується сильним прагненням до новизни, незвичайних подій та ситуацій, ризикованих та небезпечних пригод. Ситуації невизначеності в цей віковий період є як можливістю вибору, розвитку, так і способом набуття нового досвіду.

В ході емпіричного дослідження було виявлено, що готовими до викликів невизначеності у їх житті є 55% опитаних другокурсників (у 11 із 20 діагностованих виявлено домінування толерантності над інтолерантністю на значимому рівні), вони не гостро переживають драматизм ситуації, а намагаються використати максимально її (ситуації) та власні можливості. Водночас 35% опитаних цікавить у ситуації невизначеності новизна, але складність невизначеності непокоїть та бентежить 90% зі всієї вибірки (лише двоє з вибірки відчують захоплення та захват від подолання труднощів). Між тим, з усієї вибірки бояться стикнутися із власним безсиллям та не справитись із ситуацією 65% другокурсників.

Отже, якими би бентежними не були ситуації, з якими стикаються другокурсники у житті, більшість із них, хоч і вірять у власні сили, готові до зустрічі із невідомим, однак почуваються невпевненими та не достатньо вправними, самостійними у розв'язанні труднощів, бояться виявити власну неспроможність у ситуації невизначеності.

Отримані в результаті проведеного дослідження дані показали, що типом невизначеної ситуації який переважає у студентів другого курсу є ситуації, що містять у собі занадто багато стимулів/подразників (ситуації складності) та ситуації, що містять суперечливі стимули/подразники (ситуації нерозв'язності), а ситуації нові, невідомі, нестандартні, які обумовлені недостатньою кількістю чи відсутністю стимулів/подразників (ситуації новизни) не мають особливої популярності.

Водночас отримані дані дали нам можливість визначити особливості рівня толерантності до невизначеності у студентів другого курсу, яким властиві такі ознаки: студенти не надто прагнуть невизначених ситуацій, оскільки потерпають від дискомфорту у момент перебування у ній; однак більшість невизначених ситуацій сприймають як бажані.

Втім другокурсники часто не схильні розмірковувати над проблемою, навіть якщо є відомими усі фактори та можливі наслідки у прийнятті рішення; уникають перебування у конфлікті та напрузі, що виникають у невизначених ситуаціях; часто нехтують відсутністю зв'язку та логіки в інформації що надходить; відчувають труднощі у прийнятті та сприйманні нових, незнайомих та ризикових ситуацій частково виявляють готовність пристосуватись до невизначеної ситуації чи ідеї.

Список використаної літератури

1. Асмолов А.Г. О смыслах понятия «толерантность» / А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова // Век толерантности : науч.-публицистический вестник. — М. : МГУ, 2001. — С. 8–18.
2. Баднер С. Нетерпимість неоднозначності як змінної особистості / С. Баднер // Журнал особистості. - 1962. - № 30. - С. 29- 50.
3. Бохнер С. Визначення нетерпимості неоднозначності / С. Бохнер // Психологічний запис. - 1965. - № 15. - С. 393-400.
4. Гусев А.И. Толерантность к неопределенности и «новая повседневность» // Экофасилитация: самоучитель для взрослых [Текст] / [Гусев А. И., Догадов Я.А., Зернова Н.В., Крымлова Ю.М., Олифира С.А., Хилько С.А., Шевченко С.В. и др.] : под ред. П.В. Лушина, Я.В. Сухенко. – Киев, 2013. – С. 143-147
5. Корнилова Т.В. Новый опросник толерантности к неопределенности /Т.В.Корнилова // Психологический журнал.-2010-Т.31.-№1.-С.74-86.
6. Макдональд А. Переглянута шкала толерантності до неоднозначності: надійність і Обґрунтованість / А. Макдональд // Психологічні звіти. - 1970. - № 26.
7. Нортон Р. В. Вимірювання толерантності до неоднозначності / Р. В. Нортон // Журнал оцінки особистості. - 2002. - № 39 (6). - С. 607-619.
8. Солдатова Г.У. Психодиагностика толерантности личности. Под редакцией Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. -- М.: Смысл, 2 0 0 8 . - 172 с.
9. Фурхем А. Толерантність до неоднозначності: огляд концепції, її вимірювання і застосування / А. Фурхем, Т. Рибчестер // Психологія: розвиток, навчання, особистість, соціальна. - 1995. - № 14.- С. 179-199

АНАЛІЗ ПОПУЛЯРНИХ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ

Юлія Кушніренко

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

Старший викладач кафедри
соціальної та практичної психології
Л.М. Фальковська

Життя сучасної людини пронизане стресами – від найдрібніших (не надто загрозливих причин) до фатальних (пов'язаних загрозами життю та здоров'ю людини). Студентський стиль та ритм життя також не є виключенням – сепарація від сім'ї (у деяких випадках), нові форми навчання та дозвілля, нове оточення та вимоги, сесії та амбітні плани – все це та багато іншого роблять життя студента цікавим, незабутнім і, водночас, стресогенним. Тому із-за наявності стресів є потреба їх долати, а найпродуктивніші форми додання зберігати як стратегії для подальшого застосування за подібних обставин.

Поняття «копінг» (додання) використовують для опису характерних способів поведінки людини в різних життєвих і професійних ситуаціях, що пов'язані з переживанням та подоланням стресу. Метою копіngu і, водночас, критерієм його ефективності є зниження стресового впливу ситуації на особистість та повернення її до нормального рівня функціонування.

Ефективність адаптації людини до вимог важкої, екстремальної ситуації (дійсної чи уявної) відображено в понятті копінг-поведінки, під якою розуміють активні, переважно свідомі зусилля особистості, що застосовуються в ситуації загрози та спрямовані на опанування важкою ситуацією.

Копінг дозволяє людині забезпечувати підтримку здоров'я та благополуччя, а може сприяти їх руйнуванню. Уміння справлятися з важкими ситуаціями, виробляти при цьому широкий набір конструктивних способів подолання стресу, – є важливим показником рівня розвитку особистості.

Виокремлюють 3 основні підходи до вивчення проблеми копінг-поведінки особистості, що представлені у працях декількох науковців.

Перший підхід, представлений у працях Н. Хаан, розглядає копінг-поведінку як Его-процеси, спрямовані на продуктивну адаптацію особистості у важких ситуаціях, та передбачає включення когнітивних, моральних, соціальних і мотиваційних структур особистості в процес вирішення проблеми. Другий підхід, представлений у працях Р. Моос та А. Біллінгс, визначає копінг як якості особистості, що дозволяють використовувати відносно постійні варіанти відповіді на стресові

ситуації. У третьому підході, представленому в працях Р. Лазаруса та С. Фолкмана, копінг виступає як динамічний процес, що постійно видозмінюється, має власні динамічні характеристики, і який визначається суб'єктивністю переживання ситуації.

Різновидом соціальної поведінки особистості є її копінг-поведінка, яка визначається як індивідуальний спосіб взаємодії людини з проблемною ситуацією, та охоплює широкий спектр її активності – від несвідомих психологічних захистів до цілеспрямованого, свідомого подолання впливу несприятливих чинників.

Копінг-поведінка особистості реалізується за допомогою обраних копінг-стратегій на основі особистісних копінг-ресурсів.

Опинившись в незвичних ситуаціях, які вимагають ефективного управління стресом, люди використовують власні стратегії поведінки. Такі стратегії базуються на реальному індивідуальному досвіді людини та психологічних ресурсах, так званих потенційних психологічних можливостях.

Дослідження популярних у студентському середовищі копінг-стратегій подолання стресу проводилося за допомогою методики «Індикатор копінг-стратегій», розробленої Д. Амірханом (1990р.). Ідея цього опитувальника полягає в тому, що всі поведінкові стратегії, які формуються в людини протягом життя, можна поділити на три великі групи. Стратегія вирішення проблем -це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне використати всі наявні особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми. Стратегія пошуку соціальної підтримки - це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою та підтримкою до навколишнього середовища: сім'ї, друзів, значущих інших. Стратегія уникнення - це поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне ухилитись від контакту з оточуючою дійсністю, відійти від вирішення проблем. Людина може використовувати пасивні способи уникнення, наприклад, занурення в хворобу або вживання алкоголю, наркотиків, а може зовсім відійти від вирішення проблем, використавши активний спосіб уникнення – суїцид.

Однозначно конструктивною копінг-стратегією у застосуванні є стратегія вирішення проблем, умовно конструктивною є стратегія пошуку соціальної підтримки, деструктивною є стратегія уникнення.

В ході дослідження виявлено, що домінуючою копінг-стратегією у студентському середовищі є стратегія вирішення проблем (Рис.1.), яка дозволяє помірковано розв'язувати труднощі; передбачає докладання певних зусиль, спрямованих на розуміння складної ситуації, що

виникла; її аналіз, пошук оптимального рішення шляхом можливих альтернатив; планування та поетапне долаття існуючих перешкод.

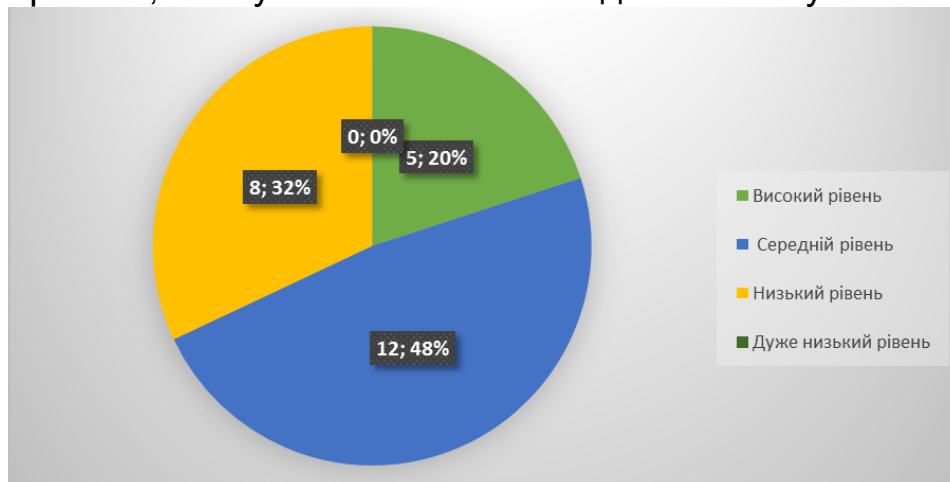

Рис.1 Стратегії вирішення проблем

Отримані в ході дослідження результати дозволили виділити 4 групи студентів, що характеризують різні поєднання застосованих ними копінг-стратегій (Рис.2.).

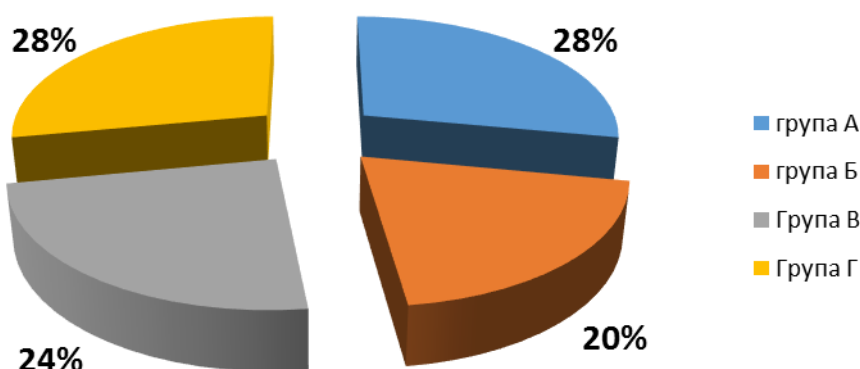

Рис.2 Копінг-стратегії, які використовуються студентами

До першої групи А (28% діагностованих) ми віднесли 7 досліджуваних (№1, 2, 4, 9, 18, 20, 24) (Див. Додаток Б) в яких не виявлено жодної домінуючої копінг-стратегії, оскільки всі мають низький та дуже низький рівні у їх застосуванні. До другої групи Б (20% діагностованих) ми віднесли 5 досліджуваних (№8, 14, 15, 17, 21), що мають лише одну копінг-стратегію на високому рівні застосування, решта на середньому рівні. До третьої групи В (24% діагностованих) віднесено 6 досліджуваних (№7, 10, 12, 13, 22, 23) в яких застосування копінг-стратегії «вирішення проблем» та «пошуку соціальної підтримки» мають середній рівень. До четвертої групи Г (28% діагностованих) ми віднесли 7 досліджуваних (№3, 5, 6, 11, 16, 19, 25) , що мають одну

копінг-стратегію з середнім рівнем застосування, а решта з низьким та дуже низьким рівнем.

Отже, уміння опановувати складні ситуації є одними з базових у процесі соціалізації особистості, зокрема під час її перебування у навчальному закладі. Свідомо та цілеспрямовано долаючи проблеми, студенти мають змогу виробляти адаптивні стратегії копінг-поведінки, які надалі можуть бути використані у ситуаціях професійної діяльності зокрема, та протягом усього життєвого шляху загалом.

Список використаних джерел

1. Корнієнко І.О. Стратегії копінг-поведінки студента в ситуації неспіху : монографія / І.О. Корнієнко. – Мукачево : Карпатська вежа, 2011. – 292 с.
2. Нартова-Бочавер С. К. "Coping behavior" в системе понятий психологии личности / С. К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. — 1997. — Т. 18, № 5. — С. 20—30.
3. Либина А. В. Совладающий интеллект: человек в сложной жизненной ситуации / А. В. Либина. — М.: Эксмо, 2008. — 400 с. (Серия: Психологическое образование).

РОЗВИВАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ ДЛЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Олена Лакізюк

Практичний психолог
ДНЗ № 15 «Ромашка» м. Бердичів

Для дитини дитячий садок є ще незвіданим середовищем, з новим оточенням та соціальними відносинами. На початку відвідування дошкільного закладу кожен малюк сприймає розлуку з рідними по – різному. Частина з цих дітей переживає адаптаційний стрес. Різкий перехід малюка в нову пізнавальну ситуацію і довготривале перебування в стресовому стані можуть призвести до емоційних порушень і затримки темпу психофізичного розвитку.

Тому в цей період дуже важливо, щоб перший досвід свого перебування в дошкільному закладі, став для малюка позитивним завдяки об'єднанню зусиль батьків і педагогів ДНЗ.

Особлива роль, в цьому процесі, відводиться практичному психологу, який володіє спеціальними методиками та ігровими прийомами, для створення психологічного комфорту під час адаптації.

Якщо дитина починає відвідувати дитячий садок в ранньому віці, особливо актуальним стає використання в роботі психолога сенсорно-

емоційних стимулів (приємні тактильні відчуття; сенсорно-комунікативні ігри; яскраві, рухомі, озвучені іграшки).

Участь психолога в адаптаційному періоді відбувається і під час ранкового прийому, режимним моментів, ігрової діяльності. Дієвими є і спеціально організовані заняття, спрямовані на створення позитивного емоційного стану, психологічної підтримки дитини в колективі однолітків та мотивації до продуктивної взаємодії. Практикуючи такі форми роботи, дуже важливо створити атмосферу доброзичливості і прийняття кожної дитини.

Мета: Психологічна підтримка дитини в колективі однолітків в період адаптації дитини до колективу однолітків на початковому етапі відвідування дошкільного закладу. Створення позитивного емоційного стану. Налаштування дітей до продуктивної взаємодії з новими дорослими та забезпечення безболісного переходу з родинного кола до ДНЗ.

Основні завдання:

- зняття тривожності, зменшення емоційної та м'язової напруги, вироблення почуття спокою та впевненості;
- мотивування до розвитку пізнання навколишнього оточення;
- розвиток навичок спілкування з педагогами та однолітками;
- розвиток ігрових навичок;
- розвиток дрібної та загальної моторики, орієнтування в просторі.

Цільова аудиторія: діти І молодшої групи в період адаптації

Тема: «Кіт Василько»

Мета: психологічна підтримка в період адаптації дитини до колективу однолітків; створення в дітей позитивного емоційного стану; мотивування до розвитку пізнання навколишнього оточення; розвиток дрібної та загальної моторики, орієнтування в просторі.

Матеріал: м'яка іграшка – котик; «сухий душ»; маленькі м'якенькі м'ячики.

Хід

1.Привітання

Психолог: Мої любі, подивіться, до нас в гості прийшов котик і зветь його Василько. Давайте поглянемо, який він м'якенький, пухнастенький. Як зветь котика? (*діти відповідають*). Василько дуже хоче з вами познайомитися.

2. Вправа «Знайомство» (5 хв.)

Діти сідають півколом на стільцях, психолог підходить з іграшкою до кожної дитини, вітається від імені котика і запитує малюка як його звати.

Психолог: Кіт Василько де ти був? З ким гуляв і що ти чув?

Котик: У дворі я з другом грав, він мені казав: «Гав-гав!».

Психолог: Малята, у нашого котика є друг, з яким він гуляв на дворі, а ви здогадались, хто він? (*діти дають відповіді*). А хто гавкає «Гав-гав!»?

Так, це собачка, так гавкає. А як вітаються котики, хто з вас знає?

Так, котики нявчать: «Няв!». А ще котики вітаються своїми лапками.

Хочете навчитись, як котики вітаються?

Треба трішки нам потренуватись.

3. Вправа: «Лапки»

Психолог показує, діти відтворюють - витягують ручки вперед, стискають пальчики в кулачки, вимовляють: «Ш-ш-ш», потім розтискають кулачки, розводять пальчики («показують кігтики») і вимовляють «Няв». (Вправа повторюється 2-3 рази)

4. Гра «У дворі гуляли, собачку вітали»

Психолог:

Що ж, тепер ми можемо, вийти погуляти,
як зустрінемо песика, станемо вітати.

- Коли почуєте слово «собачка», привітайтеся, як я вас навчила.

Діти ходять навшпиньки по групі. За сигналом «Собачка!» Діти виконують вищеописану вправу. (Гра повторюється 2-3 рази.)

5. Сухий душ

Психолог: - Ой, поки кошенята гуляли, розпочався дощик і маленьким котикам потрібно повернутися до себе у хатиночки (*діти сідають на стільчики*). Але не хвилюйтеся, цей дощик нас не змочить, адже він чарівний і казковий.

Дуже любить з дітками грати,

діток любить він забавляти

(*Психолог проводить над дітьми стрічками «сухого душа». Після того, як діти призвичаються до «дощичка», психолог просить закрити очі і відчутти дощик з заплющеними очима*)

Психолог: - Котик, а що ти ще полюблюєш робити?

«Котик»: - Я дуже люблю молочко пити.

Психолог: - Малята, давайте почастуємо нашого Василька смачненьким молочком. Приготуйте свої долоньки і давайте всі разом зробимо мисочки для молочка. (*діти складають долоні-мисочки*)

5. Гра-імітація «Кошенята»

(*Психолог промовляє слова і «наливає молочка» дітям в долоньки – мисочки*)

Мама-киця діточок всіх своїх скликала,

І смачненьке молочко малюкам давала.

Молочко смачненьке дуже,

Пий, маленький, ти мій друже.

(*Малюки «хлебчуть», вдають, що язичком п'ють молочко*)

Лапки потім всі помили. *(Діти труть долоньки один об одну)*

«Няв», - тихенько говорили. *(Діти промовляють «Няв»)*

Мири вушка, мири ротик

І пухнастенький животик. *(Терти долонями вушка, ротик, животик)*

А потім потюпилися... *(Потягнутися)*

Спатоньки просилися. *(Прикласти долоні до обличчя і потерти кулачками очі)*

Всі швиденько засинали, ось так, ось так! *(Скласти долоні разом, нахилити голову набік, поклавши її на долоні)*

Любу матінку чекали.

Сни чудові розглядали. *(Психолог ходить і гладить по голівкам діточок)*

Психолог: Весело ми з Васильком грали, гарно його пригощали, побачили це маленькі кошенятка і захотіли з нами також пограти. (Дітям роздають маленькі м'якенькі клубочки «Кошенята»)

6. Гра-масаж «Пограй – заховай»

З малюками грали, в долоньках їх катали.

Вони маленькі, вони пухкенькі... *(Діти роблять кругові оберти в долоньках)*

Ой, злякались кошенята,

Треба швидко їх сховати. *(Діти затискають міцно в долоньках «кошенят»)*

Вже нікого тут нема,

Розпочнеться знову гра. *(Діти роблять кругові оберти в долоньках)*

Сяде на коліна,

Потім на животик.

Грати з нами хоче,

Мій маленький котик. *(Діти відтворюють рухи відповідно до тексту)*

1, 2, 3, 4, 5 - будем котика шукать. *(Діти, ховають іграшку за спину)*

А де котик? Де сховався? Ви не бачили його? *(Діти відповідають «Ні»)*

1, 2, 3, 4, 5 – А йди, котик, знов гулять. *(Діти дістають і показують свою іграшку)*

7. Дидактична гра «А де кошенята?»

Психолог: - Маленькі грайливі кошенята, виріши побігати по кімнаті і дізнатися, що де знаходиться.

- Підбігли вони до столу...Сіли на стіл... Захотіли заховатись під столиком...Вирішили сісти на стільчики... *(Психолог дає дітям-котикам*

вказівки, діти досліджуючи приміщення, виконують завдання дорослого).

- Ось, втомилися наші кошенята вже бігати, гуляти, захотілось їм спатоньки лягати. Малята, покладіть «кошенят» спати до кошика. (Діти складають «кошенят» до кошика).

8. Прощання.

Психолог: - Мої любі, гарно ми з вами з Васильком пограли, але йому вже слід далі йти гуляти. А щоб ми про нього пам'ятали, Василько хоче подарувати нам свої фото на згадку. Ну а ми з вами їх потім розфарбуємо і наступного разу покажемо нашому котику. *(Діти сидять півколом на стільчиках, психолог підходить з іграшкою до кожної дитини, прощається від імені котика і дає малюночок з контурним зображенням котика).*

Примітка: Якщо емоційний стан дітей дозволяє, то психолог говорить про те, що малюнки діти розфарбують вдома з мамою і татом.

Адаптаційний період, коли відбувається перехід від звичного для дитини стилю життя до нових умов – це дуже складний період для дітей, що надходять вперше в дитячий садок, особливо для малюків раннього віку. І допомогти дитині швидко і безболісно звикнути до дитячого садочка це основне завдання для дорослих, які оточують дитину в цей період.

Особлива роль, в цьому процесі, відводиться практичному психологу, який володіє спеціальними методиками та ігровими прийомами.

Розуміючи психологію малюків, враховуючи їх вікові особливості, практичний психолог має побудувати таку систему супроводу адаптаційного процесу дитини, яка б допомагала сформувати у дитини позитивну установку, бажання йти в дитячий садок.

Організовуючи проведення адаптаційних ігор, ігрових сеансів, спеціально організованих занять психолог має намагатися всіляко задовольняти надзвичайно гостру в період адаптації потребу дітей в емоційному контакті з дорослими. Саме тому, він має сам бути безпосереднім учасником ігор, який своїми діями, емоційним спілкуванням буде залучати дітей до ігрової діяльності, подарувати малюкам хвилини радості, намагатися викликати у них позитивне ставлення до дитячого садочка.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТРАХІВ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Аліна Лісогурська

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

У наш час проблема страху є досить актуальною і зумовлена його вагомою роллю в житті людини. Страх є одним з основних феноменів людського життя, суперечливий і динамічно мінливий. Проблема страху є багатовіковою в історії людства. Особливо важливим є вивчення дитячих страхів. Дитячі страхи в тій чи іншій мірі обумовлені віковими особливостями і мають тимчасовий характер. Однак ті дитячі страхи, які зберігаються тривалий час і важко переживаються дитиною, говорять про психологічні проблеми, неправильну поведінку батьків, конфліктні відносинах в сім'ї і в цілому є ознакою неблагополуччя.

Психіка дитини дошкільного віку відрізняється загостреною сприйнятливістю, слабкою здатністю протистояти негативним впливам. У зв'язку з цим гостро постає питання ранньої профілактики та корекції страхів.

Проблему страху досліджували такі вчені, як Ч. Дарвін, У. Мак-Даугал, В. Джемс, Д. Юм, Дж. Уотсон, З. Фрейд, К. Хорні.

У вітчизняній психології проблема страху розкривається у працях К.Д. Ушинського, П.В. Симонова, А.І. Захарова, Ф.Б. Березінова, А.М. Прихожан. Зарубіжні дослідники (Ч. Дарвін, У. Мак-Даугал, В. Джемс, Д. Юм, Дж. Уотсон, З. Фрейд, К. Хорні) вивчали вплив страху на всі сфери життя та детально розглянули розмежування понять страху та тривоги.

На думку А.І. Захарова, страх – це інтенсивно виражена емоція. Страх має захисний характер і супроводжується певними фізіологічними змінами вищої нервової діяльності. Якщо об'єктивно розглянути емоцію страху, то, незважаючи на негативне забарвлення, можна констатувати той факт, що страх виконує різноманітні функції в житті людини. Протягом усього періоду розвитку людського роду страх супроводжував людей, проявляючись в боязні темноти, природних явищ, вогню. Страх виступив як організатор боротьби людей зі стихією. Страх дозволяє уникнути небезпеки, так як грав і грає захисну роль. Тому А.І. Захаров вважає, що страх можна розглядати як природне супровід людського розвитку.

Так, згідно з інформаційною теорією емоцій П.В. Симонова, кожна емоція трактується як відображення відношення між величиною потреби та ймовірністю її задоволення в певний момент. Інформаційна теорія емоцій по-своєму пояснює поняття інформації: негативні емоції виникають найчастіше за все через отримання неприємної інформації

або навпаки, коли її не вистачає, а позитивні – за достатньої кількості інформованості, особливо під час того, коли інформація не тільки виправдовує очікування, а й виявляється ще кращою. Аналізуючи особливості виникнення страху, вчений відмічає, що страх має місце при дефіциті інформації, яка потрібна для організації успішного захисту. Також підкреслюється, що одним з важливих компонентів є відчуття впевненості, сформованого на основі попереднього досвіду, він у свою чергу не допускає появу страху, який може зашкодити пошуку виходу із ситуації.

В основу дослідження страху покладено метод незакінчених речень, який являє собою розвиток тесту словесних асоціацій, запропонованого вперше Ф.Гальтоном і розвиненого К. Юнгом, Е. Крелеліна, В.Вундтом, А.Р.Лурія та іншими.

Метод незакінчених речень несе більше інформації, ніж тест словесних асоціацій, тому що досліджуваний може відповісти більш ніж одним словом. При цьому можлива велика гнучкість і різноманітність відповідей.

У результаті роботи над проблематикою запропоноване бачення теоретичної моделі досліджуваного явища. Було висунуте припущення про те, що найбільше страхів у дітей, які відвідують логопедичну групу ДНЗ, будуть пов'язані з мовленням.

Отримані в результаті дослідження дані можуть бути використані психологами, які працюють в дошкільних закладах, а також студентами, які навчаються на психологічному факультеті та факультеті корекційної та соціальної педагогіки.

Список використаних джерел

1. Джемс У. Психология / У. Джемс [под ред. л.А. Петровской]. – М.: Педагогика, 1991. – 368 с. – (Классики мировой психологии)
2. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей / А. И. Захаров. – Москва: Союз, 2005. – 448 с.
3. Прихожан А.М. Психология тревожности / А.М.Прихожан. – СПб.: Питер, 2007. – 192 с.
4. Симонов П. В. Что такое эмоция? / П. В. Симонов. – М.: Наука, 1966. – 93 с.
5. Щербатых Ю. Психология страха: популярная энциклопедия. – М.: Экмо, 2004. – 512 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ірина Мінькова

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Проблема розвитку креативних здібностей не є новою, але актуальною на цей час. Тому варто дослідити, які психологічні особливості впливають на розвиток креативних здібностей.

У вітчизняній психології вивчались вікові особливості розвитку творчих здібностей (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Дружинін, А. Матюшкін, С. Рубінштейн) [2; 3; 6; 10; 11]. У зарубіжній психології (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, В. Лоуенфельд, П. Торренс) переважно акцентовано увагу на розвитку креативності [1; 4; 13; 14].

Творчість в психології розглядається з точки зору творчого процесу, творчих здібностей і особливостей творчої особистості. Ряд досліджень, спрямованих на вивчення творчих здібностей та сутність творчої особистості, дають можливість зрозуміти особливості обдарованої особистості та розкривають взаємозв'язок між творчістю та інтелектом [8].

Розвиток здібностей здійснюється по спіралі: здійснення активності, яка представляє активність одного рівня, відкриває нові можливості для подальшого розвитку здібностей більш високого рівня. С. Рубінштейн виділив два основних компонента структури здібностей: 1) «операційний» (способи дій, за допомогою яких здійснюється діяльність) та 2) «ядро» (психічні процеси, якими регулюються операції, як якість процесів аналізу та синтезу) [9].

Розвивати художні здібності дітей варто у процесі навчання. Це забезпечує цілеспрямовану планомірну передачу необхідних знань, умінь і навичок, а вже потім на цій основі формується вміння користуватися засвоєними знаннями для розв'язання творчих завдань. Для успішного розвитку здібностей до художньої діяльності необхідно мати задатки в ділянці зорових і дотикових відчуттів і в ділянці рухової сфери – володіння дрібною моторикою (Е. Фльоріна, Н. Сакуліна, Т. Комарова) [7; 12].

У дошкільному віці для виникнення психологічних передумов розвитку творчості сприяють такі чинники: відсутність стереотипів поведінки дітей у різних ситуаціях внаслідок нестачі особистісного досвіду; природна потреба дитини у визнанні оточуючими; слабкість саморегуляції поведінки; природна радість пізнання; гра як провідна

діяльність. Дитина, яка має високий творчий потенціал, характеризується такими особистісними якостями: наявність задатків та інтересів; достатніх проявів загального інтелекту; певних особистісних якостей, які полегшують творчий процес [5].

Відмічається, що креативність, як природний творчий потенціал людини, визначена генетично. Виділено два типи мислення: дивергентний та конвергентний. Саме дивергентний тип мислення пов'язаний із продукуванням багатьох рішень проблемної ситуації на основі однозначних вихідних даних, вважається, що саме він є «ядром» креативного мислення (Дж. Гілфорд) [4].

Розвиток креативності особистості відбувається впродовж життя людини (Л. Виготський) [3]. Розвиток здібностей носить, в основному, стихійний характер. Тому є необхідність у цілеспрямованій роботі з розвитку творчого потенціалу дітей, оскільки дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку творчих здібностей.

Методологічними та теоретичними основами дослідження стали основні положення про вікові особливості дітей дошкільного віку (В. Дружинін, Д. Богоявленська, А. Леонтьєв) та основні положення про розвиток креативності у дошкільному віці (Б. Теплов, П. Торренс, Дж. Гілфорд, Е. Голубєва, С. Рубінштейн).

У результаті роботи над проблематикою запропоноване бачення теоретичної моделі досліджуваного явища. Було висунуте припущення про те, що діти 5-річного віку мають вищий рівень розвитку креативних здібностей, ніж діти 4-річного віку.

Отримані в результаті проведеного дослідження дані про психологічні особливості розвитку креативності у дітей дошкільного віку, можуть бути корисними для психологів при розробці розвивальних програм, спрямованих на розвиток креативності в дошкільному віці.

Список використаних джерел

1. Айзенк Г. Интеллект: новый взгляд // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С.111-131.
2. Богоявленская Д. Психология творческих способностей. Учебное пособие / Д. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.
4. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж.Гилфорд; пер. с. англ. Э.А.Голубевой // Психология мышления / ред. А.М.Матюшкина. – Москва: Прогрес, 1963. – С.443-456
5. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. – К.- Кіровоград: Імекс - ЛТД, 2014. – 272 с.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, Ком, 1999. – 368 с.

7. Комарова Т.С. Детское изобразительное творчество: что под. этим следует понищать? / Т. С. Комарова // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 2. – С. 80-86.
8. Кульчицкая Е.И., Моляко В.А. Сирень одаренности в саду творчества. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 316 с..
9. Лосева А.А. Психологическая диагностика одаренности: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект; Трикста. – 2004. – 176 с.
10. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество / А. М. Матюшкин. – М.: Изд. Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд. НПО «МОДЭК», 2003. – 720 с.
11. Рубинштейн С.А. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С.А. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1960. – С. 3-15
12. Сакулина Н.П. Рисование в дошкольном детстве. – М., 1965. – 212 с.
13. Lowenfeld, V. (1959): Creativity and art education. In: *School Art. Vol. 5. № 2*, pp. 5-15.
14. Torrance E.P. Guiding creative talent. – New-York: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1962

ТИПИ ОБРАЗУ УКРАЇНИ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ПІДЛІТКІВ

Наталія Никончук

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціальної та практичної психології

Ксенія Хохлова

студентка 5 курсу соціально-психологічного факультету

Традиційно етнічну свідомість визначають як систему поглядів, уявлень, ідей етнічної групи, що виникають на основі взаємодії з іншими етнічними групами та відображають знання про них, ставлення до них, а також стан і форми самовиокремлення своєї етнічної групи. Такі уявлення формуються у процесі онтогенезу, накопичуються за допомогою життєвого досвіду людини й етнічної групи [3].

У роботах Г.У. Солдатової, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинець зазначається, що основними складовими етнічної свідомості особистості є етнічна самосвідомість та етнічна ідентифікація. Діти і дорослі, які позитивно сприймають рідну країну, рідну етнічну групу та самих себе як представників етнічної групи, здатні до конструктивної побудови взаємин з представниками своєї та інших етнічних груп [4; 5; 6].

Праці Й.С. Вироста, П.І. Гнатенка, Г.У. Солдатової, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинець, М.О. Шульги наштовхнули нас на думку про те, що важливим складником етнічної свідомості особистості є образ рідної країни [1; 2; 4; 5; 6; 7]. Такий образ об'єднує знання про місце розташування країни на карті світу, уявлення про етноінтегруючі та етнодиференціюючі характеристики, що вирізняють країну (етнічну групу) з-поміж інших подібних утворень, вагомі події в країні в минулому та наразі, особливості взаємодії з іншими країнами та емоційно-ціннісне ставлення до усього перерахованого. До структури образу рідної країни входять невербальні та вербальні складники.

Для дослідження образу рідної країни в свідомості молодших школярів та підлітків було розроблено авторську проективну методику «Заверши картину». Дана метода складається з двох частин: доповнення малюнку (невербальна частина) та нестандартизованої бесіди за малюнком (вербальна частина).

Досліджуваному пропонують аркуш паперу А-4, на якому зображений контур України, простий і кольорові олівці, гумку та просять доповнити малюнок.

Під час бесіди дитині ставлять такі запитання:

- Розкажи про свій малюнок, що на ньому зображено?
- Де на цій карті твій дім?
- Що означає для тебе той чи інший елемент зображення?
- Який колір із обраних тобі подобається найбільше?

Комплексний аналіз психосемантичної проекції несвідомого в малюнку та тлумачення автором зображеного дозволяє досліднику відтворити образ об'єкта у свідомості досліджуваного.

Типологія образу рідної країни побудована з опорою на аналіз робіт 100 досліджуваних – 50 молодших школярів та 50 підлітків. Участь в дослідженні взяли діти з різних регіонів України: Західного, Північного, Центрального, Південного та Східного. До вибірки були включені лише ті діти, які разом з батьками проживали в регіоні не менше 5 років (молодші школярі) та 10 років (підлітки).

Дослідження проводилося на базі Міжнародного дитячого центру Артек. UA. протягом 2017 року.

Аналіз малюнків та вербальних висловлювань досліджуваних молодшого шкільного та підліткового віку, дозволив виокремити три основні типи образу України в етнічній свідомості дітей: позитивний, нейтральний та негативний (рис. 1).

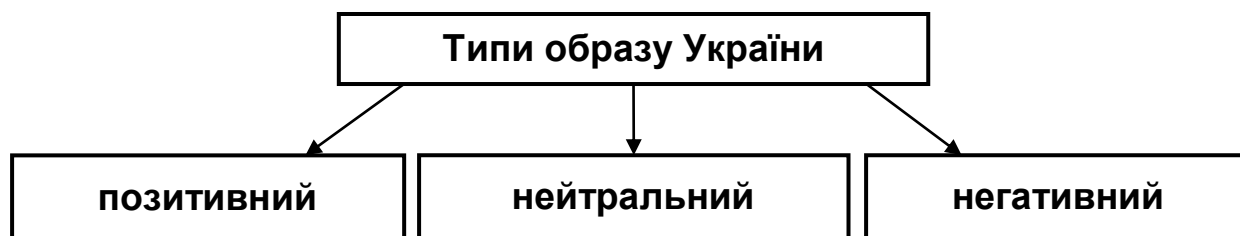

Рис. 1. Типологія образу рідної країни в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків

Критеріями виокремлення згаданих типів є такі характеристики:

- 1) предмети і істоти, що зображені на малюнку:
  - кількість істот і предметів;
  - де на малюнку зображені істоти і предмети;
  - привабливість і особиста значимість для дитини зображених стот і предметів;
- 2) кольори, які досліджуваний використав при роботі:
  - кількість кольорів;
  - які кольори домінують;
  - поєднання кольорів;
- 3) загальний емоційний стан досліджуваного під час виконання малюнку і в ході бесіди з дослідником:
  - роботу виконує охоче чи неохоче;
  - роботу виконує ретельно чи недбало;
  - які емоції домінують;
- 4) спонтанні коментарі досліджуваного під час роботи над малюнком та вербальні висловлювання в ході бесіди:
  - кількість вербальних висловлювань;
  - що саме із зображеного коментує досліджуваний;
  - характер висловлювань.

Ознаками **позитивного образу України** у свідомості досліджуваних слугують такі характеристики:

- рослинний і тваринний орнамент, зображення усміхнених людей (жінок і чоловіків) та рукостискань;
- переважання яскравих теплих кольорів;
- наявність у дітей нейтральних чи позитивних емоцій під час малювання та у ході бесіди з дослідником (посміхаються, наспівують щось веселе);
- позитивні вербальні коментарі малюнка («грайливе сонечко», «ці квіти дуже схожі на ті, що ростуть біля мого дому») (рис. 2).

Рис. 2. Малюнок молодшої школярки, яка має **позитивний** образ України (вік досліджуваної – 6 років, Центральний регіон)

Про **нейтральний образ України** у свідомості дітей свідчать такі характеристики:

- позначення на малюнку переважно типової, стереотипізованої символіки: тризуба, прапора, рушника;
- використання, зазвичай, національних кольорів (блакитного у поєднанні з жовтим та червоного у поєднанні з чорним);
- акцент на зображенні рельєфу країни – позначення гірської місцевості, моря, лісів і т.д.;
- відсутність яскраво виражених позитивних або негативних емоцій у досліджуваного під час виконання роботи;
- нейтральні вербальні висловлювання («на сході багато шахт, де працюють люди, а на півдні – море»; «тут зображена Говерла і ліси Карпат» тощо) (рис. 3).

Рис. 3. Малюнок підлітка, який має **нейтральний** образ України
(вік досліджуваного – 14 років, Південний регіон)

Ознаками **негативного образу України** у свідомості молодших школярів та підлітків є такі характеристики:

- зображення на малюнку предметів і істот, що мають негативну семантику (вороже налаштовані або сумні жіночі та чоловічі обличчя, подертий одяг, закривавлені руки, зброя, ланцюги, мотузки, шипи, яскраві спалахи – вогонь, блискавка, які досліджувані пояснюють як вибух, страх, біль);
- переважання холодних, темних кольорів;
- переважання негативних емоцій (сум, страх, роздратування, відраза);
- негативно забарвлені вербальні коментарі («то грім від танків, а не дощу, тепер шуму боюсь»; «на нас накричав дядько у військовій формі з автоматом в руках, сестра дуже злякалась і довго плакала») (рис. 4).

Рис. 4. Малюнок молодшого школяра, який має **негативний** образ України (вік досліджуваного – 9 років, Східний регіон)

Часто в роботах дітей зустрічаються схожі елементи, але вони мають різні символічні значення. Наприклад, для одних досліджуваних зображення зброї та блискавок – це символічне позначення смутку, неспокою, страху та інших негативних переживань, що пов'язані з військовими діями на Сході України, для інших досліджуваних – це позначення сили, могутності, безпеки, впевненості у захисті українськими військовими. Тож визначення типу образу рідної країни в етнічній свідомості досліджуваних можливе лише за умови комплексного аналізу їх малюнків та вербальних висловлювань.

Перспективним, на нашу думку, є вивчення образу рідної країни в етнічній свідомості досліджуваних юнацького, дорослого та літнього віку. Цінним було б і повторне дослідження образу рідної країни в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків після завершення військового конфлікту в Україні.

Список використаних джерел

1. Вирост Й.С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу // Філософ. та соціолог. думка. – 1989. – № 7. – С.11– 19.
2. Гнатенко П.И. Национальный характер. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. – 140 с.
3. Етнічний довідник. У трьох частинах. Ч. 1. – Поняття та терміни. – К., 1997. – 140 с.
4. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.

5. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: Учебник для вузов – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 368 с.
6. Хотинец В.Ю. Формирование этнического самосознания студентов в процессе обучения в вузе //Вопр. психол. – 1998. – № 3. – С. 31-43.
7. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. – 199 с.

ОБРАЗ УКРАЇНИ В ЕТНІЧНІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ПІДЛІТКІВ ЗІ СХІДНОГО РЕГІОНУ

Наталія Никончук

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології

Ксенія Хохлова

студентка 5 курсу соціально-
психологічного факультету

Вивчення образу рідної країни в етнічній свідомості дітей зі Східного регіону проводилося в межах більш масштабного порівняльного дослідження образу України в етнічній свідомості молодших школярів та підлітків з різних регіонів, що охопило 100 осіб.

Дослідження проводилося на базі Міжнародного дитячого центру Артек. УА. протягом 2017 року. Участь в дослідженні взяли 20 осіб (10 молодших школярів та 10 підлітків) з Харківської, Донецької та Луганської областей. До вибірки були включені лише ті діти, які разом з батьками проживали в регіоні не менше 5 років (молодші школярі) та 10 років (підлітки).

Аналіз робіт Й.С. Вироста, П.І. Гнатенка, Г.У. Солдатової, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинець, М.О. Шульги дозволив нам припустити, що важливою складовою етнічної свідомості особистості є образ рідної країни. Цей образ, на нашу думку, об'єднує знання особистості про місце розташування країни на карті світу, уявлення про етноінтегруючі та етнодиференціюючі характеристики, що вирізняють країну (етнічну групу) з-поміж інших подібних утворень, вагомі події в країні в минулому та наразі, особливості взаємодії з іншими країнами та емоційно-ціннісне ставлення до усього перерахованого. Структура образу рідної країни містить невербальні та вербальні складники.

Для дослідження образу рідної країни в свідомості молодших школярів та підлітків було використано авторську проективну методику «Заверши картину». Методика має 2 частини – невербальну та

вербальну. Дітям пропонується доповнити малюнок, на якому зображений контур України, та прокоментувати, що саме вони намалювали.

Критерії аналізу: предмети і істоти, що зображені на малюнку; кольори, які досліджуваний використав при роботі; загальний емоційний стан досліджуваного під час виконання малюнку і в ході бесіди з дослідником; спонтанні коментарі досліджуваного під час роботи над малюнком та вербальні висловлювання в ході бесіди.

В результаті проведеного дослідження виокремлено три типи образу України в етнічній свідомості дітей: позитивний, нейтральний та негативний.

Виявлено, що лише п'ята частина молодших школярів зі Східного регіону (20%) мають позитивний образ рідної країни. Майже третина дітей (30%) демонструють нейтральний образ України. Половина учнів початкових класів (50%) показують негативний образ країни (рис. 1).

Рис. 1. Типи образу України в етнічній свідомості молодших школярів зі Східного регіону

Встановлено, що лише для десятої частини підлітків зі Східного регіону (10%) характерним є позитивний образ рідної країни. П'ята частина досліджуваних (20%) демонструють нейтральний образ України. Більшість дітей підліткового віку (70%) мають негативний образ рідної країни (рис. 2).

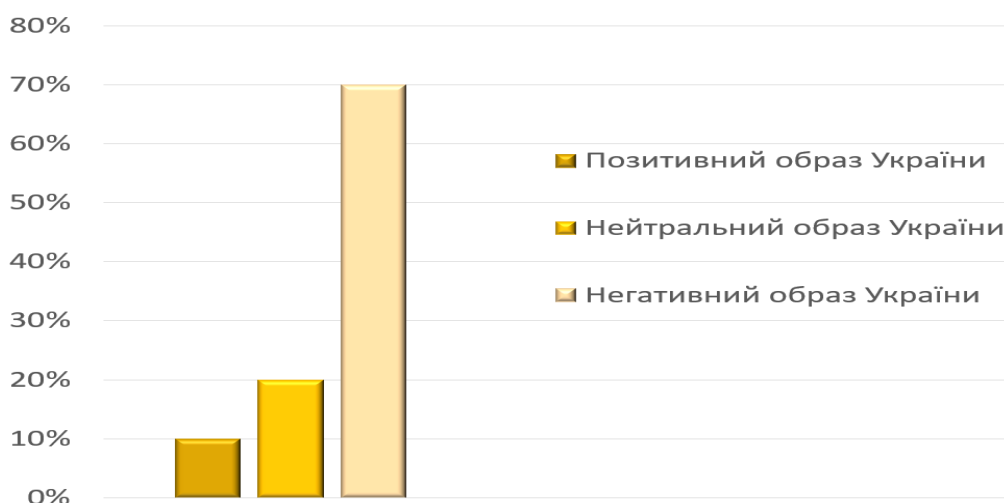

Рис. 2. Типи образу України в етнічній свідомості підлітків зі Східного регіону

Роботи більшості молодших школярів та підлітків насичені негативними зображеннями. На малюнках можна побачити стомлених та засмучених людей, військових, вогнепальну і холодну зброю, військову техніку, ланцюги та шипи, спалахи вогню і блискавки, кров. У роботах домінують холодні темні кольори. У процесі аналізу намальованого діти дають негативні вербальні коментарі, відчувають страх та смуток, коли говорять про рідну країну.

Отже, у дітей зі Східного регіону обох вікових груп домінує негативний образ України. Згадана тенденція більше виражена у підлітків.

Отримані результати свідчать про те, що більшість дітей зі Східного регіону потребують психологічної підтримки формування етнічної свідомості. Є доцільним для цієї категорії дітей розробити просвітницькі, розвивальні та корекційні заняття, спрямовані на формування позитивного образу рідної країни та підтримку етнічної ідентичності.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Ксенія Петрович

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

старший викладач

Т.М. Майстренко

Вивчення проблематики ціннісних орієнтацій старшокласників є досить актуальною на даний час. Цінності являються своєрідною базою, яка послугує хорошим початком для подальшого формування ціннісних орієнтирів у майбутньому житті. Правильне їх формування сприятиме зміні характеру, обґрунтованому підходу особистості до самої себе, поведінці та позиціям щодо власного життя- яке для старшокласників є одним із ключових моментів.

Юнацький вік є сензитивний для утворення ціннісної орієнтації в якості стійкої особистісної властивості. Цей віковий етап є періодом, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя як суб'єкт власної діяльності.

Вивчення даної проблеми в основі якої лежать цінності та ціннісні орієнтації досліджувало багато вчених: А. Здравомислов, Д. Пісмен, М. Рокич, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Асмолов, І. Бех, Б. Ананьєв, Л. Божович, В. Мясіщев, Д. Узнадзе, Т. Яценко).

Цінності- це глибокі переконання особи, які визначають дії і думки в різних ситуаціях. Особистісні цінності - це цінності, які людина приймає та усвідомлює, тобто вони можна сказати є ключовим компонентом її життя. Ціннісна свідомість особистості- це сукупність уявлень, в яких відображено особистісні цінності людини, що можуть мати різні рівні вираженості, актуалізованості, стійкості і регуляційного потенціалу. Ціннісна свідомість являється центром розвитку та діяльності особистості, вона може зберігати в собі особистісно-значимі результати життєвого досвіду у різних сферах, які стосуються особистісного саморозвитку так і у сфері соціальних стосунків між людьми.

Формування ціннісних орієнтацій особистості є тривалим історико-генетичним аспектом, який формувався поетапно. Переоцінка та будування системи цінностей є одним з центральних процесів морального розвитку у підлітково-юнацькому віці. Юнацький вік вирізняється досить високою сенситивністю, тому є досить необхідним та сприятливим для формування ціннісних орієнтацій, як стійкої властивості людини, за допомогою чого відбувається становлення погляду на життя, їх ставлення до оточуючого середовища.

У підлітковому віці інтенсивно формуються системи ціннісних орієнтацій, яка пливає на зміну характеру і особистості в цілому.

Передумовами для формування ціннісних орієнтацій виступають: зміна соціального стану, достатність морального досвіду, оволодіння понятійним мисленням.

Методологічними та теоретичними основами дослідження стали основні положення про особливості ціннісної сфери (Ш. Шварц, М.Рокич, Д. Рісмен, Д. Фельдштейн, О. Леонтьєв, В.Сержантів, А. Маслоу, В. Франкл).

У ході проведеного дослідження найвищий середній бал за рівнем нормативних ідеалів по таким цінностям як доброта, універсалізм, самостійність, досягнення та безпека. Середній бал дістали такі цінності як конформність, традиції, гедонізм та влада. Низький середній бал мають такі цінності як стимуляція. Не виявлено індивідуальні цінності, які отримали найвищий середній бал. Середній бал отримали такі цінності: універсалізм, конформність, традиції, безпека. Такі цінності важливі для юнацького віку, але вони знаходяться по-середині, тобто бувають важливими або в деяких ситуаціях їх значення стає не важливим. Найнижчий середній бал отримали такі цінності як: гедонізм, доброта, самостійність, досягнення, влада, стимуляція. Можна дійти до висновку, що такі цінності не притаманні юнакам, але вони розуміють, що вони потрібні для нормального життя. Молоді люди не звертають особливої уваги на них. Гіпотеза не підтвердилася, лише така цінність як безпека отримала середній бал, а всі інші цінності отримали низькі бали.

Порівнюючи цінності досліджуваних за рівнем нормативних ідеалів та цінності за рівнем індивідуальних пріоритетів найбільше відрізняються результати цінностей: доброти, універсалізму та самостійності. Це можна пояснити тим, що юнаки розуміють їх важливість та значення, але вони не зважають на них та не дотримуються. Схожі цінності: конформність, традиції, стимуляція, гедонізм, влада, безпека. Юнаки досить гарно обізнані в цих перелічених цінностях та стараються їх притримуватися.

Отримані в результаті проведеного дослідження дані про особливості ціннісної сфери старшокласників, можуть бути корисними для психологів при розробці програм, спрямованих на підвищення значущості цінностей для юнаків.

ДО ПРОБЛЕМИ СПРИЙМАННЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Діана Регенель

Студентка 1 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук,
доцент

Н.Ф. Портницька

05.07.2017 року було підписано закон про інклюзивну освіту. Який передбачає забезпечення реалізації права на освіту осіб з особливими освітніми потребами. [1] Житомир – одне з чотирьох міст, яке підтримує проект благодійного фонду президента, отож ми вирішили перевірити, чи готово насправді місто, до нових змін.

Проблеми соціалізації дітей з розладами аутичного спектру вивчаються у психологічних дослідженнях переважно у контексті адаптації самих дітей до умов середовища. Здійснено психологічних особливостей [2; 3], представлено системи рекомендацій, спрямованих на організацію навчання та виховання дітей цієї категорії [4]. Одним із досліджень, що здійснюються в напрямку аналізу проблем психологічної готовності суспільства до інклюзії людей з інвалідністю є соціологічне опитування, реалізоване Центром практичної психології «For Life» в рамках проекту «Психічне здоров'я дітей: від знань до дій». Було проведене опитування жителів Житомирської області, чи знають вони що таке психічне здоров'я, чи готові вони, аби люди, які мають розлади психічного здоров'я були їхніми друзями, сусідами, колегами [5].

Однак, недостатньо дослідженими залишаються проблеми психологічної готовності суспільства до інклюзії цієї категорії дітей. Зокрема мало вивченими є стереотипи сприймання дітей-аутиків пересічними школярами та дорослими, що може значним чином ускладнювати процес інтеграції. Нас зацікавили результати цього опитування та ми вирішили дізнатися, а як міщани ставляться до людей з розладами аутичного спектру, чи достатньо поінформовані та обізнані житомиряни у проблемах психологічних особливостей людей з аутизмом.

Завданням нашого дослідження було вивчити образ дітей з аутизмом у пересічних міщан.

2 квітня у світі визначено Днем поширення інформації про проблеми аутизму. Опитування було проведене в рамках благодійної акції в центрі міста на підтримку дітей з аутизмом. Учасниками дослідження стали пересічні громадяни, відмінні за віком, статтю та соціальним статусом.

На запитання « Чи знаєте ви, що таке аутизм?» - 85 % опитуваних відповіло «так» (див. Рис.1)

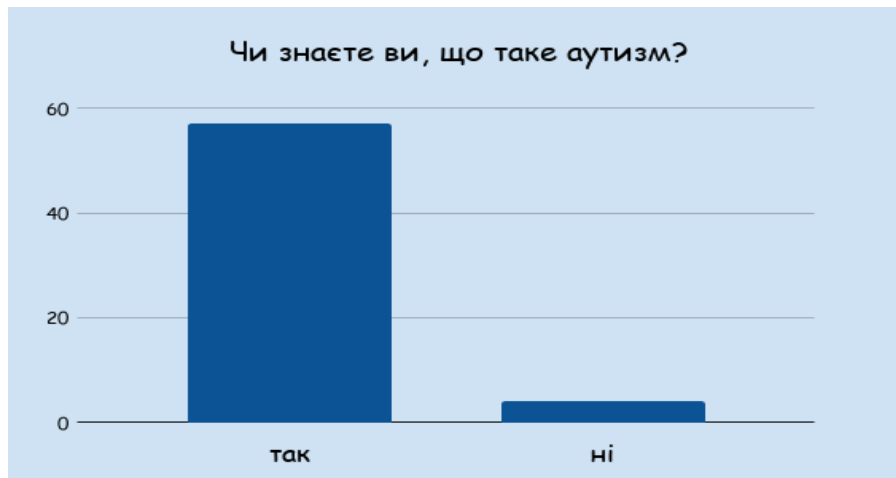

Рис. 1 «Чи знаєте ви, що таке аутизм?»

На основі уявлень та знань досліджуваних вдалось скласти орієнтовний психологічний портрет дитини з аутизмом (див. Рис.2).

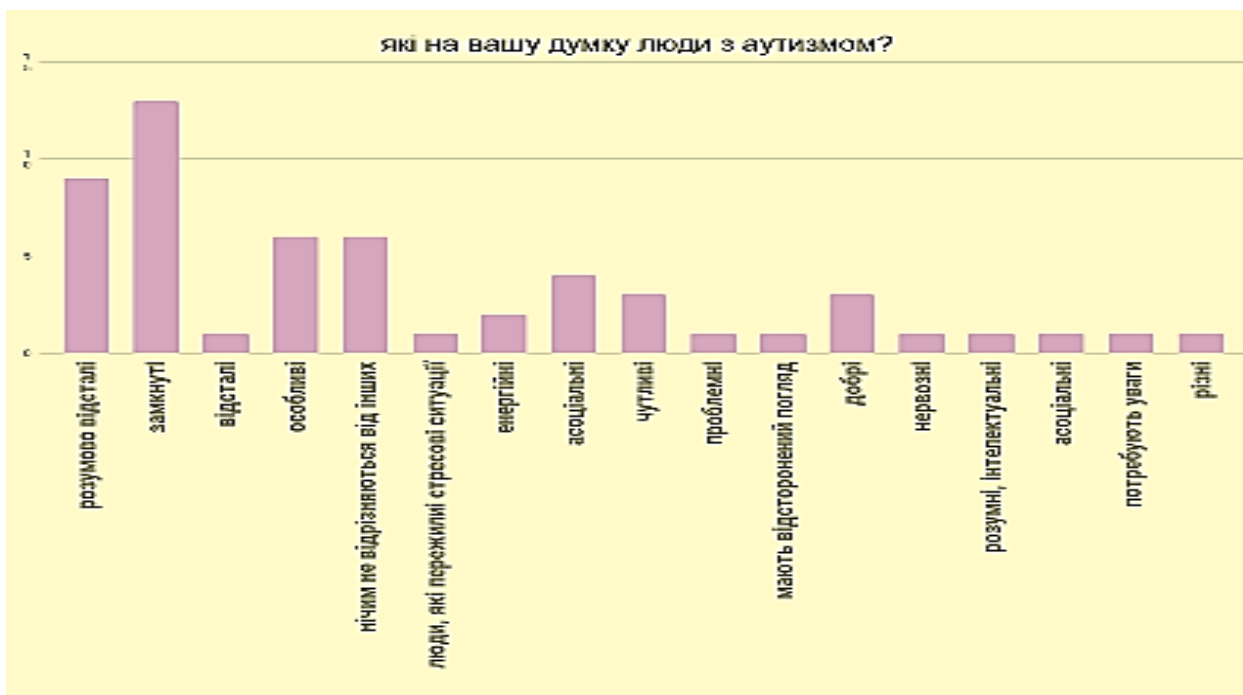

Рис.2 «Які на вашу думку, люди з аутизмом?»

Аналіз отриманих результатів дозволяє побудувати образ дитини з аутизмом, що включає в себе «замкнутість», «розумову відсталість», «асоціальність», в певній мірі «доброту» та «чутливість». Якщо звернутися до Синопису діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE, то можна прослідкувати схожі ознаки: люди з аутизмом –

замкнуті, гіпер- або гіпочутливі до отриманої сенсорної інформації та мають порушення у соціальній сфері. «Ці порушення не пояснюються інтелектуальною неповносправністю (розумовою відсталістю) чи загальною затримкою розвитку. Інтелектуальна неповносправність і розлад спектру аутизму часто співіснують. Щоб діагностувати коморбідність розладу спектру аутизму і розумової відсталості, рівень соціальної комунікації має бути нижчим за загальний рівень розвитку» [2, с.13].

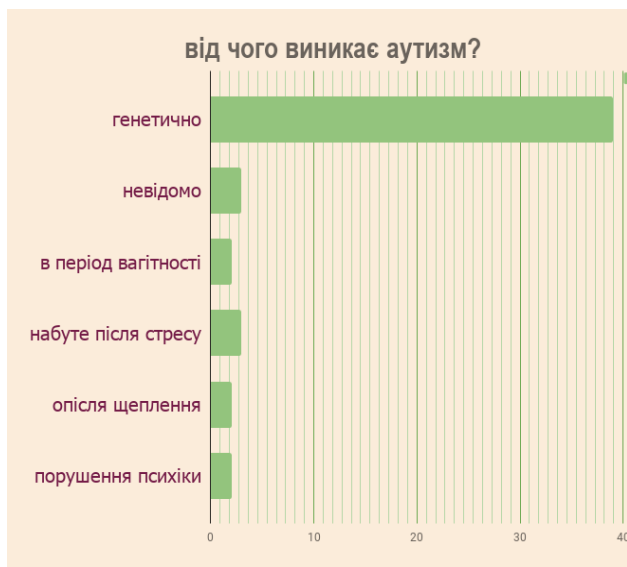

Рис.3 «Від чого виникає аутизм?»

Наступне питання, яке ми задавали звучить так: «Як ви гадаєте, від чого виникає аутизм?» Більшість досліджуваних (67%) стверджувало, що аутизм - це генетичне захворювання. Наступними причинами були порушення, які виникли внаслідок стресу, опісля щеплення або в період вагітності (див. Рис.3). І насправді, кожна з зазначених досліджуваними теорій, мають своє існування і в науковій спільноті.

Цікавим результатом стало те, що на питання «Чи готові ви до того, щоб у Вас був друг, який має аутизм?» Ствердну відповідь дали 67%

Рис.4 « Чи готові ви до того, щоб у Вас був друг, який має аутизм?»

досліджуваних, що мало б свідчити, про те, що люди вже готові до інтеграції дітей з психічними розладами аутизму у суспільство (див. Рис.4).

Але з іншого боку, результати, представлені нижче, свідчать про неоднозначність реакції, неповну готовність до цього (див. Рис.5).

На запитання «Де на вашу думку, повинні навчатися діти з аутизмом?» 59 % опитаних стверджували, що у спеціальній школі. Більше половини досліджуваних, вважають, що такі діти мають навчатися у спеціальних школах.

Рис.5 « Де на вашу думку, повинні навчатись діти з аутизмом?»

Зважаючи на характер відповідей на попереднє питання, можна припустити, що на попереднє запитання люди давали соціально бажані відповіді, а те, що стосувалось реальної взаємодії – виявляється, такої готовності ще немає. Також це може свідчити про те, що люди готові «впускати» таких людей у певні сфери свого життя, але у професійну та

навчальну сферу, ще не зовсім. Де – факто, міщани Житомира ще не зовсім готові до того, аби закон про інклюзивну освіту повністю вступив дію. Але психологічний портрет таких дітей у свідомості житомирян є наближеним до реальності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»//Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 30, ст.322
2. Синопис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англійської; упор. та наук. ред. Леся Підлісецька. (Серія "Психологія. Психіатрія. Психотерапія"). Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2014 112 с.
3. Очерки детской психиатрии. Аутизм: учебное пособие для специалистов в области охраны психического здоровья детей / Под редакцией главного внесштатного специалиста МЗ Украины по специальности «детская психиатрия» И.А. Марценовского // НейроNEWS. – 2014. – 280 с.
4. Детский аутизм. Хрестоматия: Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических, психологических и медицинских учебных заведений. / Составитель Л. М. Шипицына. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – СПб., Изд-во "Дидактика Плюс". – 2001, 368с.
5. «Що житомиряни знають про психічне здоров'я» Відеоролик за результатами проекту «Психічне здоров'я дітей: від знань до дій» \ Режим доступу <https://www.facebook.com/ztforlife/videos/2018669148390501/>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ВАДАМИ ЗОРУ ТА БЕЗ ОСОБЛИВИХ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ

Роман Сердюк

студент 3 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:
старший викладач
Л.М. Фальковська

Вибір професії - складний і іноді довготривалий процес, оскільки від правильного вибору професії багато в чому залежить задоволеність людини своїм життям.

Таким чином, часто людина обирає не тільки якусь професію, а щось значно більше, тобто те, що дає ця професія для більш повного відчуття її власного життя. Основним механізмом професійного самовизначення виступає формування особистості як утворення особливого типу системних відношень усередині цілісної психічної організації. Усвідомлений вибір професії з'являється з орієнтації людини на наявні у неї соціальні цінності, інтереси, спрямованість, мотиви.

Старший шкільний вік – це період становлення, самоствердження та самовизначення особистості. І від того, наскільки усвідомлено особистість обере певну професію, згідно власних інтересів та здібностей, залежить успіх у її діяльності, її зростання як фахівця.

Для старшокласників із особливими освітніми потребами (особи із вадами зору) вибір професії має свої особливості. Адже, як відомо, людям із вадами зору протипоказані надмірні фізичні навантаження, а також навантаження на органи зору. Саме тому професійне самовизначення осіб із вадами зору – нелегкий та досить відповідальний процес, що передбачає насамперед врахування особливостей власного стану здоров'я.

Проблема професійного самовизначення старшокласника знайшла своє відображення у працях: І. Кона, Л.Божович, А. Ядова, І. Пряжнікова, А.Шавир, Е. Еріксон та інші.

Мета нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей професійного самовизначення старшокласників із вадами зору та без особливих потреб.

Дослідження проводилося на базі Житомирської ЗОШ І-ІІІ ступенів №36. Вибірка складала 30 осіб (15 учнів без особливих потреб та 15 старшокласників із вадами зору).

Нами було проведено три діагностичні виміри для розуміння: схильностей, установок та мотивів якими користуються учні з вадами зору та без особливих освітніх проблем при виборі професії

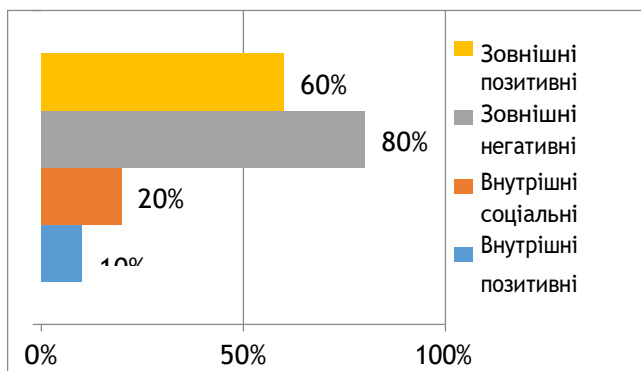

Рис. 1. Аналіз мотивації професійного вибору учнів з вадами зору

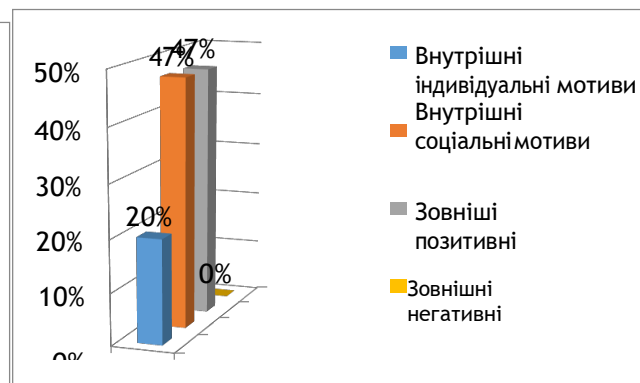

Рис. 2. Аналіз мотивації професійного вибору учнів без вад зору

Мотиви професійного вибору, старшокласників без вад зору мають як внутрішній, так і зовнішній характер. Проте внутрішні мотиви є переважаючими. Це свідчить про те, що характер мотивації старшокласників є позитивним.

Це означає, що старшокласники без особливих потреб свідомо обирали свій фах, керуючись здебільшого внутрішніми позитивними мотивами у своїх виборах.

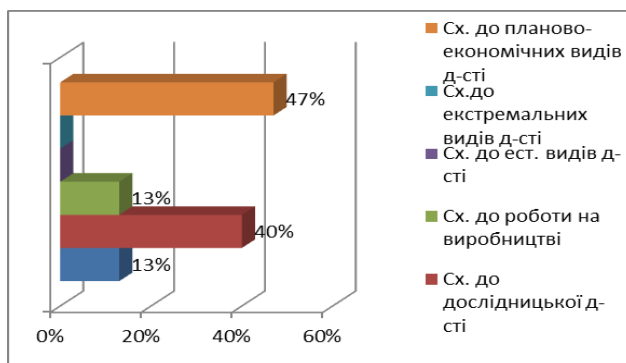

Рис. 3. Аналіз професійних схильностей учнів з вадами зору

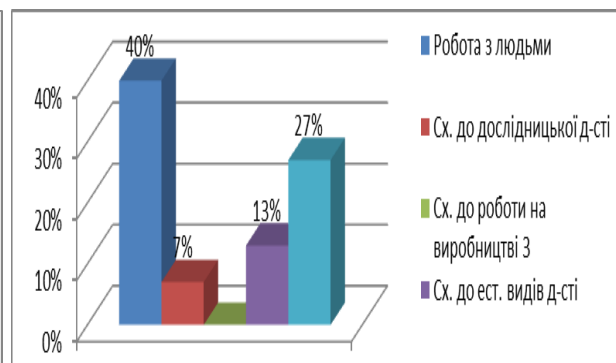

Рис. 4. Аналіз професійних схильностей учнів без вад зору

Зокрема, старшокласники із особливими освітніми потребами у більшості обирали професії планово-економічного характеру, пов'язані із розрахунками, які не передбачають складних фізичних навантажень та важких умов для їхнього здоров'я. На відміну від учнів без особливих потреб, вони обирали також екстремальні види діяльності, а також естетичні, пов'язані із творчістю (дівчата, вибори яких детерміновані особливостями статі)

Учні з особливими потребами також майже не обирали професій у сфері «людина-людина», що передбачає високий рівень комунікативних умінь та навичок. Також не обирали професій із сфери виробництва, яка пов'язана із надмірними фізичними навантаженнями, керуючись особливостями власного стану здоров'я.

Аналіз результатів за методикою професійних установок (о. Кондакова)

Назва фактора	Рівні (у %)			Назва фактора	Рівні (у %)		
	Низький	Норма	Високий		Низький	Норма	Високий
F1 (непевненість / впевненість)	70	30	-	F1 (непевненість / впевненість)	-	40	60
F2 (раціональність / імпульсивність)	20	80	-	F2 (раціональність / імпульсивність)	-	70	30
F3 (оптимізм / песимізм)	60	-	40	F3 (оптимізм / песимізм)	-	30	70
F4 (самооцінка: низька / висока)	60	40	-	F4 (самооцінка: низька / висока)	-	40	60
F5 (залежність / незалежність у професійному виборі)	20	20	60	F5 (залежність / незалежність у професійному виборі)	70	30	-

Рис. 5. Аналіз професійних установок учнів з вадами зору

Рис. 6. Аналіз професійних установок учнів без вад зору

Дослідження професійних установок виявило те, що у старшокласників без особливих потреб високі показники упевненості, раціоналізму, оптимізму, самооцінки свого професійного вибору, на відміну від старшокласників із вадами зору, у яких переважаючими є низькі показники за цими факторами, тоді, як показники залежності професійного вибору старшокласників із вадами зору є високими та середніми.

За фактором f1. Учні із вадами зору менш впевнені у власному професійному виборі, на відміну від старшокласників без особливих потреб.

За фактором f2. Учні без особливих потреб більш раціональні у своєму виборі, ніж старшокласники із особливими потребами.

За фактором f3. Учні без особливих потреб більш оптимістично налаштовані на вибір професії, більше вірять у себе, на відміну від учнів із вадами зору.

За фактором f4. Учні без особливих потреб більш упевнені у собі, у своїх можливостях та здібностях, на відміну від школярів без особливих потреб.

За фактором f5. Учні без вад зору більш незалежні у виборі професії, на відміну від школярів із особливими потребами.

Отже, відмінності у виборі професії учнів із вадами зору та без особливих потреб, наявні:

1) старшокласники без особливих потреб мають виражені позитивні мотиви професійного вибору, а старшокласники із особливими потребами у більшості спрямовані на невдачу, їх мотивація у більшості має виражений зовнішній характер.

2) старшокласники із особливими освітніми потребами у більшості обирали професії планово-економічного характеру, пов'язані із розрахунками, які не передбачають складних фізичних навантажень та важких умов для їхнього здоров'я, а учнів без особливих потреб, обирали екстремальні види діяльності, а також естетичні, професії у сфері «людина-людина».

3) у старшокласників без особливих потреб високі показники упевненості, раціоналізму, оптимізму, самооцінки свого професійного вибору, на відміну від старшокласників із вадами зору, у яких переважаючими є низькі показники за цими факторами.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. – В кн.: Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л.И.Божович. – М., 1972. – С. 7-44
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. – РнД.: Феникс, 1996. – 512 с.
3. Кон И.С. Постоянство и изменчивость личности / И.С. Кон // Психологический журнал. – 1987. – №4. – С. 126-137.
4. Кондаков И.М. Методологические основания зарубежных теорий профессионального развития / И.М. Кондаков, А.В. Сухарев // Вопросы психологии. – 1989. – №5. – С. 158-164.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон – М.: Дайджест, 1996. – 658 с.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ЮНАКІВ ПРО ЖІНОЧІ ТА ЧОЛОВІЧІ РОЛІ

Світлана Стоцька

студентка 2 курсу соціально-психологічного факультету

Науковий керівник:

старший викладач

Т.М. Майстренко

Гендерні дослідження, зокрема феномен гендеру, є досить актуальною темою в сучасному суспільстві. На зараз існує безліч стереотипів з приводу того, якими повинні бути представники тієї чи іншої статі. Проте ті уявлення не рідко відрізняються від самої ідентифікації людей, тим паче коли гендерні рамки з кожним разом розширюються. Метою проведеного дослідження було встановити та порівняти особливості уявлень про чоловіків та жінок у юнацькому віці. Дослідження проводилося із учнями 9-10 класів в ОЗО «Бондарівський ЗЗСО I-III ступенів» Овруцького району Житомирської області. Вибірка складала 30 осіб.

Провівши дослідження за методикою «Асоціації» з метою встановити та порівняти особливості уявлень про чоловіків та жінок у юнацькому віці, було отримано такі результати.

Найчастіше згадуваними якостями для майбутніх партнерів у хлопців є такі характеристики як любляча та добра, що мають однакові показники. Найменше згадується така характеристика як гарна, що більше характеризує зовнішність. Таким чином, можна сказати, що в оцінці жінок хлопці більше зорієнтовані на особистісні якості, ніж на зовнішній вигляд.

У групі дівчат найчастіше згадуваною є характеристика добрий, що має досить великі показники в порівнянні з іншими характеристиками. На другому місці за частотою згадування стоїть характеристика щедрий, що також говорить про те, що при оцінці є важливішими певні моральні якості. Найменш згадуваною є пункт «без шкідливих звичок», яка є більше орієнтована на зовнішні характеристики.

При порівняльному аналізі та співставленні результатів було виявлено, що відповіді у хлопців і дівчат, щодо особистісних якостей чоловіків та жінок не мають значних відмінностей. Обидві групи юнаків виокремлюють головними моральні особистісні якості, такі як любляча і добра у хлопців, та добрий і щедрий у дівчат. На третьому місці однаково знаходиться така риса як вірна(ий). Це говорить про те, що основою уявлень про жінок та чоловіків у юнаків є моральні особистісні якості. Таке переважання спостерігається у двох групах досліджуваних. Також спільним є те, що найменше згадуваними є характеристики зовнішності.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ОБРАЗУ ПСИХОЛОГА СТУДЕНТАМИ ПЕРШОГО КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПСИХОЛОГІЯ»

Вероніка Ступак

студентка 3 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Студенти, які обирають в якості своєї майбутньої професії професію психолога, не застраховані від процесів формування соціальних стереотипів про психологів. Результатом цього є формування образу психолога у студентів, який представляє собою поєднання наукових і життєвих знань. До того ж, ті чи інші соціальні уявлення можуть обумовлювати мотивацію вступу на відповідну спеціальність.

Оцінити складові особистості психолога у вигляді професійно важливих якостей дається студентам досить легко, адже вже при вступі вони мають певні уявлення про те, якими особистісними якостями має володіти психолог. Основним джерелом інформації про професії та професіоналів є засоби масової інформації, Інтернет і кінематограф.

Методологічною основою дослідження стали вихідні положення системи образу, сприймання (Б.Г. Ананьев [1], Дж. Брунер [3], А.В. Запорожець [4], Є.А. Климов [6], О.М. Леонтьев [7], Ж. Піаже [11], Рубінштейн [12], І.М. Сеченов [13], І.Г. Сизова [14], О.Л. Чернишова [15]); основні теоретичні положення про суб'єктивну семантику (О.Ю. Артем'єва [2], В.Ф. Петренко [10], А.Г. Шмельов [16]); основи суб'єктно-ціннісного підходу до розвитку особистості (О.Л. Музика) [10] та основні положення теорії особистісних конструктів (Дж. Келлі) [5].

Образ є відображенням якого-небудь об'єкту, предмета або події. У працях О.М. Леонтьєва відмічається, що конструювання того чи іншого образу передбачає спочатку сприймання певного предмета чи явища. Образ не є «моментальним знімком» предмета. Його формування – це складний та розгорнутий у часі процес, у ході якого відображення стає все більш і більш адекватним до предмета.

Н.В. Копилова наголошує на тому, що професійні уявлення за своєю природою є динамічними, розвиток яких відбувається у ціннісно-смысловому контексті. Ці уявлення мають оцінювальний характер та закріплюються через мову [8].

В основу дослідження образу психолога студентами першого курсу спеціальності «Психологія» покладено суб'єктно-ціннісний підхід до розвитку особистості в межах факторної стратегії дослідження (О.Л. Музика). Для аналізу образу психолога у свідомості студентів-

першокурсників спеціальності «Психологія», найбільш ефективним є індивідуально-орієнтований підхід до дослідження особистості за допомогою психосемантичного методу.

У результаті роботи над проблематикою запропоноване бачення теоретичної моделі досліджуваного явища. Було висунуте припущення про те, що образ психолога визначається переважно конструктами діяльнісного змісту.

Наш аналіз психологічних особливостей образу психолога у студентів 1 курсу спеціальності «Психологія» показав, що найважливішими характеристиками для психолога студентами були обрані кваліфікованість, емпатія, комунікабельність, відвертість, відповідальність, всебічна розвинутість, творчість/креативність, безоціночне ставлення, уважність, стресостійкість. Виокремлюються діяльнісні (комунікабельність, відвертість, емпатія) та моральнісні (стресостійкість, безоціночність) конструкти.

Студенти-першокурсники сприймають образ психолога як такий, що має гарний морально-творчий потенціал, ставить інтереси клієнта на 1 місце, освічений та не оцінюючий. З усього масиву проаналізованих даних можна сказати, що провідне значення мають такі характеристики психолога як безоціночність, відвертість та кваліфікованість. Тобто перше, що студентам спадає на думку, коли мова йде про психолога – це людина неупереджена (*«Та, якій ти можеш дійсно розказати та довірити все, що тебе хвилює і не бути осудженим, котра не оцінює тебе за зовнішнім виглядом та фінансовим положенням, людина толерантна, яка ставиться спокійно до будь-яких особливостей клієнта. Далі – це людина максимально об'єктивна, яка відкрито і доступно скаже та пояснить тобі про все, що знає і розуміє сама, правильно піднесе ту чи іншу інформацію і ні в якому разі нічого не приховає. Кваліфікована – знає та розуміє, що робить, впевнена і компетентна у своїй справі, має високий рівень професіоналізму, слідує етичному кодексу, має необхідний багаж знань, який доповнює...»*). Як бачимо, співвідношення ціннісних конструктів діяльнісного та моральнісного змісту у свідомості першокурсників є досить суперечливим, хоча структура образу психолога включає в себе як моральнісні, так і діяльнісні характеристики, а це означає, що висунута гіпотеза може бути спростована.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми психологічних особливостей образу психолога у студентів 1 курсу спеціальності «Психологія». Перспективою подальших досліджень може бути порівняльний аналіз психологічних особливостей образу психолога у студентів спеціальності «Психологія» на 1 та 4 курсі.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Индивидуальное развитие человека и константность восприятия / Б. Г. Ананьев, М. Д. Дворяшина, Н. А. Кудрявцева ; Акад. пед. наук СССР. - М.: Просвещение, 1968.— 568 с.
2. Артемьева Е.Ю. Психология субъективной семантики / Артемьева Е.Ю. – М.: Наука, Смысл, 1999. – 350 с.
3. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации // Пер. с англ. К. И. Бабицкого. - М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.— 782 с.
4. Запорожец А.В. Восприятие, движение, действие / А.В. Запорожец // Избранные психологические труды: в 2 томах / А.В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1986. – 350 с.
5. Келли Дж. Психология личных конструктов – СПб: Речь, 2000. – 249 с.
6. Климов, Е.А. Введение в психологию труда / Е.А Климов. – М., 1998. – 347 с.
7. Леонтьев А.Н. Психология образа // Вестник Моск. ун-та. Серия 14. Психология, 1979. – № 2.— С. 3-13.
8. Копылова Н.В. К вопросу о становлении личностно-профессиональных качеств будущего специалиста. –Мир психологии. –2005.— № 1.—С. 162-170.
9. Музика О.Л. Основні поняття суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості / О.Л. Музика // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 465-500.
10. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. – 2-е изд., доп. – СПб.: Питер, 2005.— 480с.
11. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / [пер. с фр.]. – М.: Просвещение, 1969. – 659 с.
12. Рубинштейн, С.Л. Бытие и сознание : о месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С.Л. Рубинштейн. – Москва : АН СССР, 1957. – 330 с.
13. Сеченов И.М. Элементы мысли. – М.: Изд-во СПб.: Питер, 2001 - 416 с.
14. Сизова И.Г. Личность и профессиональная деятельность психолога: социальные представления у различных профессиональных групп: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / И.Г. Сизова. – Тверь, 1999. – 23 с.
15. Чернышева Е.Л. Социально-психологические особенности представлений руководителей и сотрудников различных учреждений о специалисте-психологе: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Е.Л. Чернышова. – Самара, 2005. – 24 с.
16. Шмелев А.Г. Традиционная психометрика и экспериментальная психосемантика: объектная и субъектная парадигмы анализа данных / А.Г. Шмелев // Вопросы психологии. – 1982. – №5. – С.34-46.

АСОЦІАТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Ірина Тичина

кандидат психологічних наук,
доцент

Аліна Мартинчик

студентка 4 курсу,
соціально-психологічного факультету

З огляду на соціальні та економічні перетворення в Україні, які спонукають суспільство до проведення інноваційних реформ у сфері освіти, висуваяться нові вимоги стосовно підготовки учнів старших класів до майбутньої професійної діяльності. Свідомий і обґрунтований вибір майбутньої професії випускниками шкіл впливає на подальше життя, є запорукою розкриття і розвитку ними власних потенційних можливостей, основою для успішної життєвої самореалізації.

Проблема вибору професії у взаємозв'язку із професійним і життєвим самовизначенням людини піднімається у роботах Є.І.Головахи, І.С. Кона, Є.О. Клімова, Т.В. Кудрявцева, М.С. Пряжнікова [1,4,5,6].

Для дослідження особливостей професійного вибору сучасних старшокласників було використано асоціативний експеримент. Загалом це прийом, який є спрямованим на з'ясування асоціацій, які склалися у особистості після отримання певного досвіду та виявлення і уточнення семантичної структури будь-якого слова. Його суть полягає в тому, що респондентові пропонують стимули різного типу (слова, малюнки тощо) для того щоб викликати у нього певні асоціації. Асоціативні дослідження є спрямованими на пошук концептуальної та семантичної структурованості пам'яті людини [3].

У нашому дослідженні використано вільний асоціативний експеримент. Відповідь (слово-реакція) на задане слово-стимул дозволяє простежити динаміку асоціативних зв'язків у свідомості людини, визначити як за допомогою мовних знаків відображається об'єктивна дійсність у її свідомості; які зв'язки вона встановлює між окремими предметами і явищами, семантичні зв'язки між словами, який тип мислення у неї домінує [3].

У дослідженні взяли участь 40 учнів 9 класу ліцею № 25 м. Житомира. Загальна кількість асоціацій на стимул «моя ідеальна професії» усієї групи досліджуваних становила 400 слів (див. Рис. 1).

Рис. 1. Груповий психосемантичний простір уявлень досліджуваних про характеристики майбутньої професії

Найбільш вживаними є такі слова-реакції: високооплачувана (17), прибуткова (15), приносить задоволення (13), цікава (12), творча (11), хороший колектив (10), затребувана (9), спілкування (8), престиж (8), кар'єрний ріст (8), комунікативність (7), подорожі (7), чисте хороше і гарне робоче місце (6), щоб мені подобалась (6)

Це говорить про те, що в уявленнях про свою ідеальну професію учнів дев'ятого класу значне місце займає сфера грошового доходу та сфера інтересів та захоплень. Серед характеристик майбутньої професії важливе значення відіграють колеги та комунікація з ними. Старшокласники також звертають увагу на те, що вона має бути популярною на ринку праці. Дівчата та хлопці бажають мати можливість мандрувати в професійних цілях, для них важливо працювати в привабливому приміщенні і щоб робота була їм до вподоби.

Найменш повторюваними у досліджуваних є наступні слова-реакції: творчість (5), весела (5), приносить користь людям (5), не впливає на здоров'я (5), відпочинок (4), відпустка (4), вільний час (4), недовгий робочий час (4). Дані поняття можуть свідчити про незначущість для учнів дев'ятого класу винахідливості і позитивних емоцій на майбутній роботі.

За результатами отриманих даних, були виокремлені такі категорії (див. рис. 2)

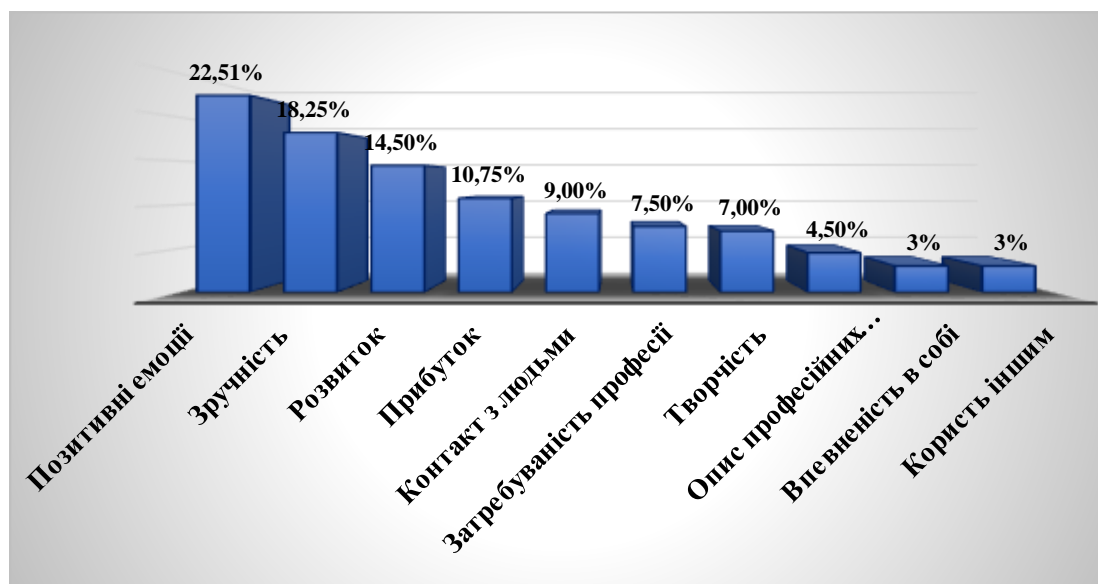

Рис. 2. Графічне зображення категоріального розподілу асоціацій

За представленими результатами дослідження можна побачити, що найбільшу кількість у відсотковому співвідношенні набрали категорії «позитивні емоції» (22,51%), «зручність» (18,25%) та «розвиток» (14,5%).

Можна зробити висновок, що уявлення сучасних старшокласників про майбутню професію мають характер мрії та сповнені максималізму. Учні старших класів турбуються про гнучкість робочого графіку, вільний час та власний відпочинок, зручність місцезнаходження і місцеперебування власне на робочому місці. Особлива увага приділяється самореалізації та зростанню у професійній сфері. Важливою складовою також є грошова винагорода праці. Значна увага приділяється характеристикам майбутнього професійного колективу.

Список використаних джерел

1. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – Киев: Наукова думка, 1988. – С.21-22.
2. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е.И. Горошко–Харьков: Изд. группа «РА – Каравелла», 2001. – 320 с.
3. Ильина В.А. Ассоциативный эксперимент как способ образования семантического поля / В.А. Ильина // Вестник Московского государственного областного университета. Сер. Лингвистика. – 2010. – № 5. – С. 7–10.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – С. 51-75.
5. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1980. – С. 41-42.
6. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе / Н.С. Пряжников // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 62 – 72.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СИСТЕМІ БАТЬКИ-ДІТИ

Каріна Ткачук

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

асистент кафедри соціальної та
практичної психології
Ю.Ю. Дем'янчук

На сьогоднішній час дане питання життєвих цінностей у сімейній системі є дуже актуальне. Адже всі ми знаємо і можемо побачити, що між батьками і дітьми є деякі непорозуміння, які потім можуть переростати у конфлікт. Таке неузгодження можуть ґрунтуватися саме на нерозумінні або неприйнятті життєвих цінностей у батьків та дітей: у кожного є своє бачення важливого, пріоритетного або цінного. Однак, цінності є певним орієнтиром у житті, який необхідний для розвитку особистості. І зазвичай, батьки намагаються передати свою життєву стратегію і власні цінності своїм дітям.

Якщо розглядати ціннісні орієнтації, то вони є однією із найважливіших особистісних структур. І характеризуються не тільки, як засоби за допомогою яких досягається мета, але і самою метою людської діяльності. Кузнецов М., визначає поняття ціннісних орієнтацій особистості через поняття «спрямованість особистості», яке охоплює всі сфери людської психіки - від потреб до ідеалів [3]. Багато вчених вважають, що ціннісні орієнтації є найважливішим елементом внутрішньої структури особистості, які закріплюються життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань (Є.Головаха, Є.Манузіна, А.Фурман) [4, 5]. Деякі вчені розглядають ціннісні орієнтації через поняття «цінності», як спрямованість суб'єкта та його діяльності на певну цінність (С.Бадюл) [1]. Відзначаючи важливість цінностей у сімейному вихованні, М.Й. Боришевський наголошує: «Особливе, вирішальне значення у розвитку спрямованості особистості належить змісту сімейно-родинних цінностей. Якщо для батьків такі цінності як обов'язок перед суспільством, нацією, національні ідеали, моральні чесноти, патріотизму є священними, якщо вони дійсно визначають щоденну поведінку батьків, то й діти у таких сім'ях поступово навчаються долати розбіжність між визнанням їх важливості, необхідності та фактичними дотриманням. У сім'ях, де дотримання таких цінностей є законом життя батьків, і діти стають невіддільними впливам навіть численних негативних прикладів з навколишнього соціального середовища» [2].

Особливу роль у формуванні особистості відіграє емоційна підтримка у сім'ї. Найпершим прикладом у житті дитини є саме батьки,

досвід яких вони засвоюють. Формування цінностей людини здійснюється протягом усього життя і створюють фундамент особистості, оскільки це те, що людина вважає найголовнішим у своєму житті – переконання, ідеї, принципи, орієнтири, тобто все те, що сповнює життя сенсом та формує характер.

Метою даного дослідження було здійснити порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій у системі батьки-діти. У ході роботи були використанні методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» (адаптована А.Г.Гоштаутасом, О.О.Семеновим та В.О.Ядовим). У дослідженні приймало участь 15 сімей (20 –батьків та 22 – дитина).

Аналіз структури ціннісної сфери батьків показав, що серед термінальних бажаних ціннісних орієнтацій переважають: «кохання», «здоров'я» та «щасливе сімейне життя». Що може свідчити проте, що для батьків у пріоритеті є злагода та сімейне благополуччя (див. Рис.1).

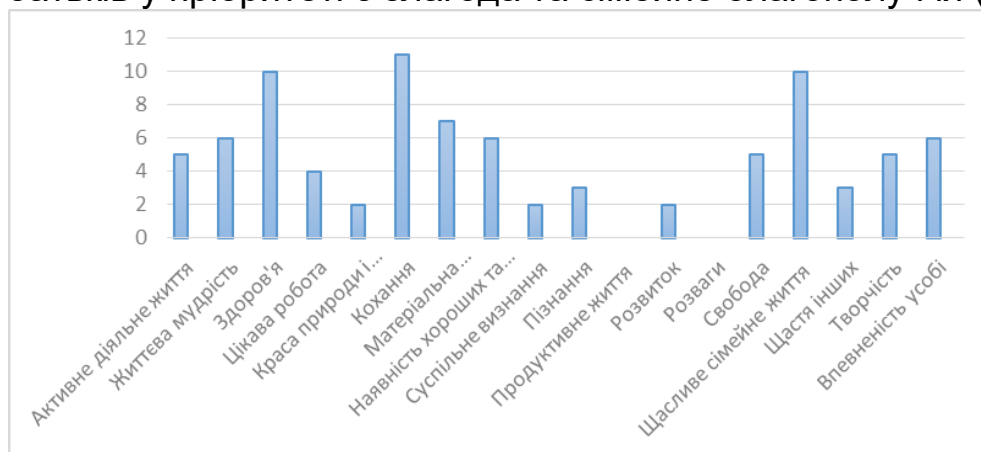

Рис.1 Структура ціннісної сфери батьків (термінальні ціннісні орієнтації)

Вивчаючи інструментальні ціннісні орієнтації батьків було визначено, що провідними є: «освіченість», «чуйність» та «виконавськість» (див Рис.2).

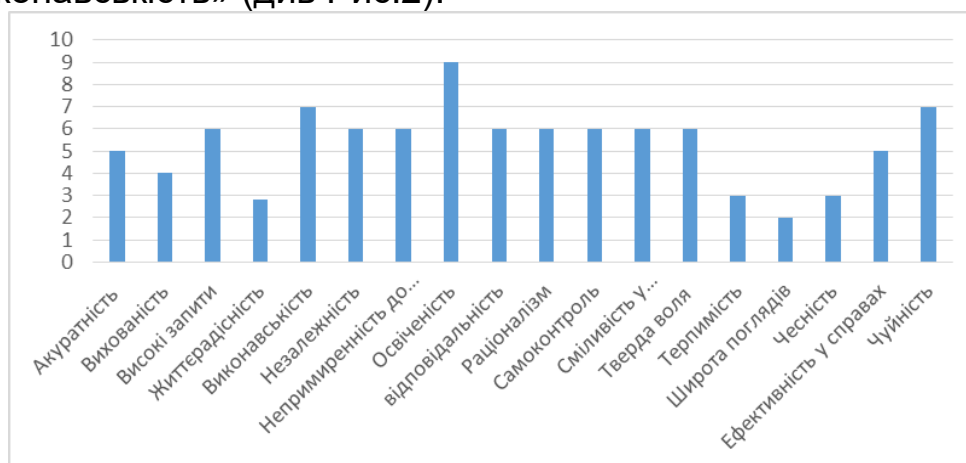

Рис.2 Структура ціннісної сфери батьків (інструментальні ціннісні орієнтації)

Таке поєднання термінальних та інструментальних цінностей батьків може свідчити про те, що у житті найціннішим є благополуччя у особистому житті у поєднанні з діяльнісно-комунікативними цінностями.

Досліджуючи структуру ціннісної сфери дітей ми з'ясували, що серед термінальних бажаних ціннісних орієнтацій у них переважають ті ж самі, що й у батьків: «кохання», «здоров'я» та «щасливе сімейне життя» (див. Рис.3). Такі тенденції показують, що цінності формуються та підтримуються у сімейному оточенні.

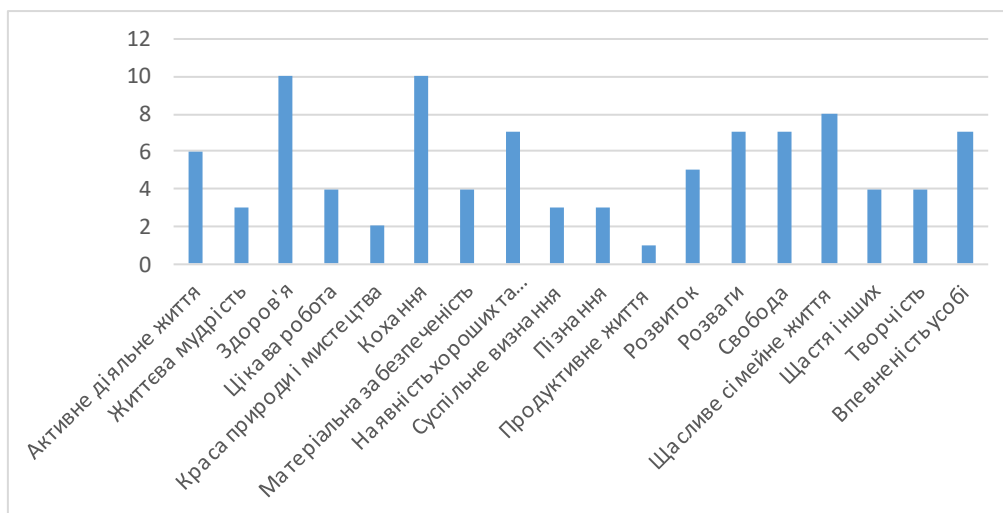

Рис.3 Структура ціннісної сфери дітей (термінальні ціннісні орієнтації)

Серед інструментальних ціннісних орієнтацій діти найчастіше керуються: «високими вимогами» та «раціоналізмом» (див Рис.4), як можливістю, таким чином самостверджуватися.

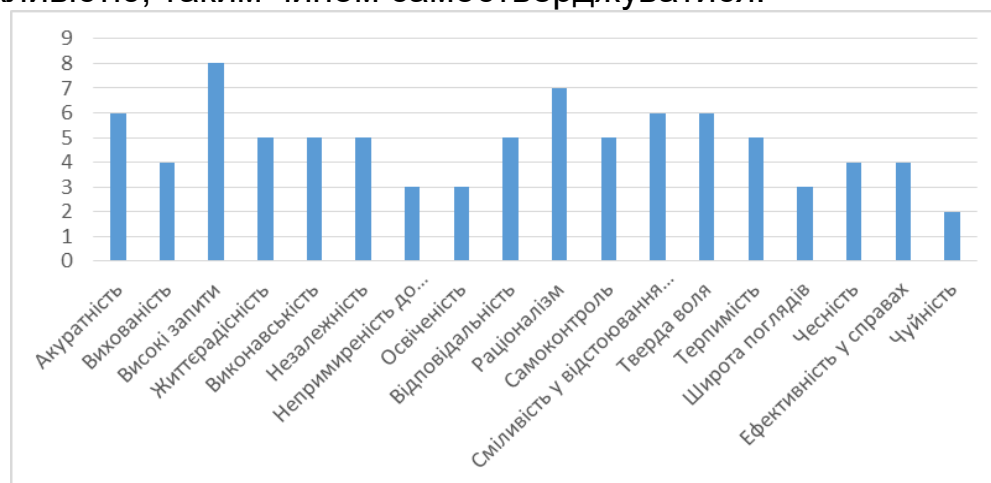

Рис.4 Структура ціннісної сфери дітей (інструментальні ціннісні орієнтації)

Аналізуючи ціннісні орієнтації дітей можна зробити висновок, що у їхньому житті найціннішим є особистісне благополуччя (як і у батьків) та професійне ствердження.

Результати дослідницької роботи показали, що спільні ціннісні орієнтації батьків і дітей направлені на особистісне благополуччя («кохання», «здоров'я» та «щасливе сімейне життя»), але при цьому у батьків спостерігаються діяльнісно-комунікативні цінності («освіченість», «чуйність» та «виконавськість»), а у дітей – цінності самоствердження («високими вимогами» та «раціоналізмом»). Виходячи з вище сказаного можна зробити висновок, що діти переймають досвід батьків і керуються їх цінностями корегуючи протягом життя відносно власного досвіду та актуальних потреб.

Список використаних джерел

1. Бадюл С. С. Усвідомлення значимості професійно-педагогічних цінностей як умова їх успішного формування / С. С. Бадюл // Актуальные вопросы совершенствования подготовки конкурентоспособных специалистов в новых социально-экономических условиях: сб. мат. Междунар. науч.-метод. конф. – Севастополь, 2002. – С. 123–126.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М.Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання. - К., 1997. - С. 21-25.
3. Кузнецов Н. Человек: потребности и ценности / Н.Кузнецов. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та. – 1992. – 152 с
4. Манузіна Є. Розвиток системи ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів / Є.Манузіна. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.history.yar.ru
5. Фурман А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.Фурман. – Одеса, 2009. – 20 с.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У
МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Альона Яценко

студентка 2 курсу соціально-
психологічного факультету

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **І.С. Загурська**

Розвиток креативності посідає особливе місце в розвитку особистості, незалежно від її віку. Адже креативність це здатність створювати суспільно значимі матеріальні та духовні цінності. Тому важливо мати уявлення про те, як формується креативність ще з шкільного віку.

Продукти творчої діяльності молодших школярів мають деякі елементи новизни, але самі не є абсолютно новими. Тому не несуть високого суспільного значення. Скоріше мають значення для

особистісного розвитку дитини та є передумовою динамічності тих знань, якими володіє вона володіє. З розширенням цих знань з'являється можливість більш високого рівня прояву новизни, оригінальності.

У вітчизняній психології (В.М. Дружинін, О.М. Матюшкін, С.Л. Рубінштейн) представлені дослідження креативності дітей молодшого шкільного віку [4; 5; 6]. Вивченням психологічних особливостей розвитку креативності займалися Дж. Гілфорд, С.Тейлор, Е.Торренс [3; 8; 7].

У теоретико-методологічному контексті креативність означає здатність бачити актуальні проблеми й самостійно знаходити усвідомлені, оригінальні, економічні, адекватні умовам рішення (Л.С. Виготський, Дж. Гілфорд, Е.Торренс) [2; 3; 7].

У працях В.М. Дружиніна відмічається, що креативність є властивістю, яка актуалізується лише в той момент, коли дозволяє навколишнє середовище. На його думку, повинен існувати ряд умов, які будуть сприятливими для формування креативності: зразок творчої поведінки, створення умов наслідування, соціальне підкріплення творчої поведінки.

Дж. Гілфорд наголошує на тому, що до структури креативності входить не тільки дивергентне мислення, але й здатність до перетворень точність вирішень й інші власне інтелектуальні параметри [3].

Е. Торренс, спираючись на результати значних емпіричних досліджень, запропонував модель співвідношення креативності й інтелекту: при IQ до 120 балів загальний інтелект і креативність утворюють єдиний чинник, при IQ понад 120 балів креативність втрачає залежність від інтелекту, тобто немає креативів з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низькою креативністю [7].

В основу дослідження психологічних особливостей розвитку креативності у молодшому шкільному віці покладено положення про вікові особливості розвитку креативного мислення (В.М. Дружинін). Для аналізу психологічних особливостей розвитку креативності у молодшому шкільному віці є підхід до дослідження креативності за допомогою тестів креативності (Е.Торренса).

У результаті роботи над проблематикою запропоноване бачення теоретичної моделі досліджуваного явища. Було висунуте припущення про те, що:

- у молодших школярів віком від 9 до 10 років рівень розвитку креативності буде вищим, ніж у дітей віком 6-7 років;
- у молодших школярів віком 6-7 років, рівень розвитку креативності буде нижчим, ніж у дітей віком 9-10 років.

Отримані в результаті проведення дослідження результати про особливості розвитку креативності у молодшому шкільному віці, можуть бути корисними для психологів та педагогів при розробці розвивальних та навчальних програм, які будуть відповідати особливостям розвитку креативності у молодшому шкільному віці.

Список використаних джерел

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки / О.Є. Антонова // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: [монографія] / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. – С.14–41.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте/ Л.С. Выготский. – М., 1991. – 93 с.
3. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж.Гилфорд; пер. с. англ. Э.А.Голубевой //Психология мышления / ред. А.М.Матюшкина. – Москва: Прогрес, 1963. – С.443-456
4. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, Ком, 1999. – 368 с.
5. Матюшкин А.М. Концепции творческой одаренности // Вопросы психологии. – 1989. - №6. – С.29-34.
6. Рубинштейн С.А. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С.А.Рубинштейн // Вопросы психологии.- 1960. – С. 3-15
7. Tarrance E.P. Buiding creative talent / E.P.Tarranca – Englewood Cloffs. - N.Y: Drentice – Hall,1962 – 278 p.
8. Taylor C W., Barron F. (ed.). Scientific Creativity: Its Recognition and Developpment. N.Y., 1963 – 407p.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці викладачів та студентів
соціально-психологічного факультету

Випуск 11

Укладачі

Ю.Ю. Дем'янчук Н.Ф.Портницька, І.М.Тичина

Художнє оформлення обкладинки

Ю.Ю. Дем'янчук

